НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему:

«МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ТА ЇХ РОЛЬ В РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ»

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Здобувачка IV курсу
групи 21.04 _____ Мельник Ірина Олександрівна
(підпис)

Науковий керівник _____ к.е.н., доцент Заїчко І.В.
(підпис)

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
(підпис)

Київ 2025

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – ***бакалавр***
Галузь знань - ***07 «Управління та адміністрування»***
Спеціальність – ***072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»***
Освітньо-професійна програма – ***«Фінанси, банківська справа та страхування»***

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«24» жовтня 2024 р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу бакалавра
Мельник Ірині Олександрівні

1. Тема роботи: Місцеві бюджети та їх роль в розвитку регіонів
керівник роботи: к.е.н., доцент Заїчко І.В.
затверджена наказом по Академії від «24» жовтня 2024 р. № 411
2. Термін здачі студентом закінченої роботи 5 червня 2025 р.
3. Вихідні дані роботи: закони та нормативно-правові акти України, офіційні публікації і матеріали Міністерства фінансів України, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби статистики, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних науковців, а також здобуті наукові факти і статистичні дані, що відображають діяльність у сфері функціонування фінансового ринку.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):
1) теоретичні аспекти функціонування фінансового ринку;
2) оцінка сучасного стану розвитку фінансового ринку України;
3) перспективи розвитку фінансового ринку України.
5. Перелік графічного матеріалу: схеми, діаграми, таблиці.
6. Дата видачі завдання 24 жовтня 2024 р.

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи бакалавра на засіданні кафедри	24.10.2024	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	01.11.2024	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	15.11.2024	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	06.12.2024	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	26.12.2024	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	24.01.2025	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	28.02.2025	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	28.03.2025	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	25.04.2025	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	02.05.2025	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	23.05.2025	Виконано
12.	Попередній захист роботи	03.06.2025	Виконано

Студент _____ Мельник І. О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ к.е.н., доцент Богріновцева Л.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП……..5
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ……7
1.1. Структура місцевих бюджетів в Україні та їх роль у соціально-економічному розвитку регіонів……7
1.2. Реформування та особливості формування і використання місцевих бюджетів в Україні……12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ…….….21
2.1. Оцінка доходів місцевих бюджетів України та її роль в розвитку регіонів…..21
2.2. Аналіз сучасного стану і структури видатків місцевих бюджетів України…....34
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ……..…51
3.1. Перспективний досвід формування та використання місцевих бюджетів європейських країн та можливості його запровадження в Україні……..….51
3.2. Напрями зміцнення місцевих бюджетів в Україні як основи фінансового забезпечення розвитку регіонів…….…56
ВИСНОВКИ……...….64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…….68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Місцеві бюджети – це фінансова основа розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Саме тому місцеві бюджети відіграють ключову роль в економічному розвитку регіонів і держави в цілому та забезпеченні соціальної їх стабільності. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні сприяла активному розвитку та наповненню місцевих бюджетів, зростанню їх внутрішнього потенціалу. Разом з тим, сьогодні в умовах війни з'являються нові ризики, які впливають на стабільність та нарощення дохідної бази місцевих бюджетів, тому особливої актуальності сьогодні набувають питання оптимізації доходів місцевих бюджетів та оптимального використання фінансів в умовах військового стану.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню проблеми теоретичних аспектів сутності та значення місцевих бюджетів присвячені праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Васильєва Н. В., Гринчук Н. М., Дерун Т. М., Куйбіда В. С., Ткачук А.Ф., Дідух А. Р. та ін. Вивченням особливостей формування і використання місцевих бюджетів в Україні займались такі науковці, як Гнидюк І. В., Уманець Л. В., Єрьоменко А. та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою КРБ є поглиблення теоретичних засад та обґрунтування напрямів зміцнення місцевих бюджетів в Україні як основи фінансового забезпечення розвитку регіонів. Реалізація поставленої мети дослідження зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

– охарактеризувати структуру місцевих бюджетів в Україні та їх роль у соціально-економічному розвитку регіонів;

– проаналізувати реформування та особливості формування і використання місцевих бюджетів в Україні;

– здійснити оцінку доходів місцевих бюджетів України та її роль в розвитку регіонів;

– здійснити аналіз сучасного стану і структури видатків місцевих бюджетів України;

– узагальнити перспективний досвід формування та використання місцевих бюджетів європейських країн та можливості його запровадження в Україні;

– розробити напрями зміцнення місцевих бюджетів в Україні як основи фінансового забезпечення розвитку регіонів.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення напрямів зміцнення місцевих бюджетів в Україні в умовах фінансової децентралізації.

Предметом дослідження є місцеві бюджети України.

Методи дослідження. Під час написання КРБ було використано такі методи: теоретичне узагальнення та порівняння (у дослідженні змісту і сутності місцевих бюджетів та їх структури); статистичний і графічний аналіз (під час аналізу і оцінки доходів і видатків місцевих бюджетів); комплексний аналіз (при розробленні напрямів зміцнення місцевих бюджетів в Україні), структурний аналіз, первинні статистичні спостереження абстрактно-логічний (при формуванні теоретичних узагальнень та висновків).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів щодо вдосконалення напрямів зміцнення місцевих бюджетів в Україні. Результати дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування в процесі формування та виконання місцевих бюджетів.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (60). Сутність роботи висвітлено на 67 сторінках основного тексту, який містить 22 рисунки. Загальна кількість сторінок 74.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Структура місцевих бюджетів в Україні та їх роль у соціально-економічному розвитку регіонів.

Сьогодні місцеві бюджети мають велике значення у питаннях вирішення різного роду соціально-економічних проблем регіонального характеру, де на сьогодні зосереджена значна частина населення нашої держави. Разом з тим місцеві бюджети це основа фінансової бази органів місцевого самоврядування та постає як вирішальний фактор у регіональному розвитку. Доходи місцевих бюджетів сприяють закріпленню економічної самостійності місцевих органів самоврядування, активізації господарської діяльності, розвитку інфраструктури та фінансового потенціалу регіонів, виявленню та використання резервів фінансових ресурсів, які сприяють розширенню можливостей місцевих органів влади у процесі задоволення соціальних запитів населення.

Зародження бюджетного самоврядування відбулося в німецькому місті Магдебург у 1188 році, де в даний період відбулось створення власних систем місцевого самоврядування. Поява Магдебурзького права в Україні датується кінцем XII століття та пов'язана з королем Данилом, який запросив німців для організації самоврядних громад (війтівств). Війтівства мали самостійні адміністративні та судочинні структури у містах Львів, Луцьк, Перемишль тощо. З появою буржуазних держав відмічається неможливість центральними державними структурами виконання соціальної функцій в регіонах, тому вони були делеговані місцевій владі [6; 13; 22; 31].

При цьому, термін «самоврядування» почали використовувати в Європі лише у XVIII столітті. Наступним кроком розвитку теорії місцевого самоврядування у XIX ст. стало дослідження місцевих фінансів не лише в організаційно-правовій, але

й в економічній площині. Зокрема, дослідниками. Штурмом. Р., Гнейстом Р. було вперше звернено увагу на місцеві фінанси як економічну категорію [21; 27; 38; 50].

Розглядаючи питання місцевих бюджетів, варто звернути увагу на те, що дане поняття характеризується складністю та багатоаспектністю. Зокрема, «бюджет» є законодавчим актом, правовою категорією, фінансовим фондом, регулятором фінансових відносин, формалізацію бюджетних в управлінських актах тощо. Враховуючи таку багатоаспектність терміну «бюджет», доцільно наголосити на тому, що місцеві бюджети також характеризується багатовекторністю. Тому у науковій літературі відсутня єдина точка зору щодо трактування даного поняття.

Ярош Я. розглядає місцеві бюджети як фонд фінансових ресурсів, який перебуває у віданні органів виконавчої влади відповідного органу місцевого самоврядування і призначений для виконання власних і делегованих повноважень відповідно до законодавства України [60, с. 211]. Раделицький Ю. вважає, що місцеві бюджети є ключовою складовою місцевих фінансів, у якій знаходять своє відображення організаційні, економіко-соціальні та політичні рішення органів місцевого самоврядування в напрямі вирішення локальних питань [48, с. 126]. Науменко А., місцеві бюджети розглядає як сукупність економічних та грошових відносин, що виникають у зв'язку з утворенням та використанням фондів грошових коштів місцевих органів влади в процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення потреб суспільства [36, с. 66].

Під час аналізу проблеми місцевих бюджетів, варто звернути увагу на таке поняття, як «бюджет місцевого самоврядування» та співвідношення його з поняттям «місцевий бюджет». Поняття «бюджет місцевого самоврядування» та поняття «місцевий бюджет» не є тотожними термінами. Зокрема, місцеві бюджети націлені задовольнити суспільні потреби на локальному рівні та сформувати фінансову матеріальну базу з метою обслуговування населення, місцем проживання якого є певна адміністративно-територіальна одиниця. Розпорядниками ресурсів місцевого бюджету є місцева влада та виконавчо-розпорядчі органи. Бюджет

місцевого самоврядування, згідно статті 2 Бюджетного кодексу [3], включає бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (у разі утворення районних у місті рад). Натомість місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування:

– бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) - план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування;

– районний бюджет - план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання;

– обласний бюджет - план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання; (ст.1. Закону України «Про місцеве самоврядування» [46]).

Тому слід зазначити, що місцеві бюджети – це більш ширше поняття до якого входять також бюджети місцевого самоврядування, які вирішують питання місцевого рівня. Економічна природа місцевих бюджетів полягає в тому, що використовуючи місцеві бюджети, місцеві органи самоврядування можуть надати населенню соціальні послуги та блага відповідно до принципу територіального поділу, що якісно підвищує добробут та якість життя населення. Виділяють такі фактори формування місцевих бюджетів та їх використання [4; 25; 37; 54]:

– економічні, пов’язані з макроекономічними процесами, що відбуваються у сфері суспільного виробництва. Сюди входять: валовий внутрішній продукт, економічне зростання (спад) виробництва, інфляція, безробіття і т. д.;

– соціальні, до яких належать фінансові ресурси, що спрямовуються на освіту, охорону здоров’я, соціально-культурні заходи, соціальний захист населення, а також величину суспільного фонду споживання; обсяг і рівень заробітної плати різних категорій працюючих; розмір споживчого кошика; товарообіг державної та комерційної торгівлі; мережу дошкільних, шкільних та професійно-технічних навчальних закладів, вузів і т. д.;

– політичні, пов’язані з підтриманням внутрішнього правопорядку, управлінням регіоном [36, с. 69]

Місцевий бюджет, відповідно до форми, є основним фінансовим планом органів місцевого самоврядування, а згідно матеріального змісту, централізованим фондом фінансових ресурсів. Відповідно до організаційної структури, місцевий бюджет науковцями розглядається як важлива ланка фінансової системи, завдяки якій поділяється та перерозподіляється валовий регіональний продукт між економічними секторами регіонів, населенням. При цьому зауважимо, що місцевий бюджет є обов'язковим документом на основі якого здійснюється юридична організація бюджетного процесу та затверджується рішенням про місцевий бюджет органами місцевого самоврядування. Місцеві бюджети виконують ряд функцій [25; 39; 49]:

1. розподільчу (здійснення розподілу чистого доходу між суб'єктами бюджетних відносин);
2. контрольну (фінансовий контроль протягом бюджетного процесу);
3. стабілізаційну (впливає на рівень зайнятості, темп інфляції тощо).

Місцеві бюджети характеризуються рядом ознак: 1) наявність територіальної приналежності місцевого бюджету; 2) наявність соціальної спрямованості; 3) економічний потенціал регіону впливає на структуру місцевого бюджету; 4) функціонування місцевого бюджету регулюється законодавчою та нормативно-правовою базою; 5) законодавче закріплення учасників бюджетних відносин, до яких належать органи місцевої влади, населення, суб'єкти господарювання, яких

розташування або постійне місце проживання фіксується на території адміністративно-територіальної одиниці.

Серед ознак місцевого бюджету доцільно виокремити таку ознаку, як їх фінансова самостійність. Фінансова самостійність органів місцевого самоврядування передбачає самостійне і незалежне формування, затвердження місцевих бюджетів. Забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів регулюється нормами Бюджетного кодексу України. Згідно Бюджетного кодексу України [3]:

1. Місцеве самоврядування має право самостійно формувати місцеві бюджети на основі дохідних ресурсів та видаткових повноважень ;

2. Затвердження місцевих бюджетів здійснюється до 25 грудня який передує плановому;

3. Органи місцевого самоврядування мають право самостійно обрати установу для здійснення обслуговування коштів з власних надходжень та бюджету розвитку. Такою установою може бути Державна казначейська служба або державний банк;

4. Органи місцевого самоврядування мають право самостійно визначати і формувати ставки та умови сплати місцевих податків та зборів в рамках передбачених законодавством.

Отже, всі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети. Згідно ст. 2. Бюджетного кодексу доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом (до видатків бюджету не належать: погашення боргу, надання кредитів з бюджету, розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів, повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування). Витрати бюджету – видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Таким чином, місцеві бюджети є цільовими фондами грошових засобів та фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування. Завдяки розширенню видаткових повноважень та збільшення обсягу фінансових надходжень до місцевих бюджетів, органи місцевого самоврядування отримали можливість надавати більш якісні суспільні послуги. Місцеві бюджети – це основне джерело ресурсів у процесі розвитку регіонів та країни в цілому, зокрема, місцевого господарства, розв'язання регіональних проблем тощо.

1.2. Реформування та особливості формування і використання місцевих бюджетів в Україні.

Бюджетна система України включає дві ланки Державний бюджет України та місцеві бюджети. Нашою країною, як членом Ради Європи, було ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, яка передбачає розбудову системи місцевих фінансів відповідно до міжнародних стандартів. До 2014 року бюджетна система України характеризувалася високим рівнем централізації повноважень у сфері фінансово-матеріальних ресурсів. У 2014 році відбулась зміна механізму бюджетного регулювання чому сприяла реформа бюджетно-фінансової децентралізації шляхом прийняття в квітні 2014 року Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Концепція передбачає

розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади. Розробка та реалізація даної концепції сприяла розширенню повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема, зростання їх фінансової самостійності. Місцеві органи самоврядування отримали можливість регулювання ставки місцевих податків та зборів, можливість доступу до залучення кредитних ресурсів для інвестиційного розвитку тощо.

Були внесені зміни до Бюджетного та Податкового Кодексів, а також до Конституції України. В ст. 143 Конституції України закріплюється за органами місцевого самоврядування права встановлювати місцеві податки та збори. Згідно законодавчих змін, було передано окремі види доходів із державного бюджету України до місцевих бюджетів, зокрема, після реформи плата за надання адміністративних послуг та державного мита тепер у повному обсязі переходить до місцевого бюджету, а також 60 відсотків податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на відповідній території (крім м. Київ та м. Севастополь), 45 відсотків рентної плати за спеціальне використання води тощо (ст. 64 Бюджетного Кодексу України). В ст. 10 Податкового Кодексу України [44] встановлено перелік місцевих податків та зборів. Такі зміни сприяли покращенню фінансової спроможності місцевих бюджетів, зокрема, зростанню частки власних доходів місцевих бюджетів розведено в бюджеті України.

Формування місцевих бюджетів регулюється чинним законодавством України (Бюджетний та Податковий кодекси України, Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про Державний бюджет» тощо). Місцевий бюджет як і державний бюджет України включає загальний та спеціальний фонди. Кошти загального фонду призначені на виконання органами місцевого самоврядування загальних функцій (медичні, освітні послуги, соціальний захист тощо). Кошти спеціального фонду також призначені на забезпечення даних сфер, однак їх відмінною ознакою є наявність конкретних, чітко визначених джерел доходів та напрямів витрат.

Формування загального фонду місцевих бюджетів здійснюється на основі податкових та неподаткових надходжень, а також доходів від операцій з капіталом. Загальний фонд, згідно ст. 13 Бюджетного Кодексу України [3], включає: 1) всі доходи бюджету за виключенням доходів, які зараховуються до спеціального фонду бюджету; 2) всі видатки бюджету здійснення яких відбувається за рахунок надходжень загального фонду; 3) кредитування бюджету; 4) фінансування загального фонду бюджету.

Формування спеціального фонду здійснюється на основі власних надходжень бюджетних установ, екологічного податку, пайової участі в розвитку інфраструктури населеного пункту, коштів з продажу земельних ділянок, інших надходжень. До складових частин спеціального фонду включають: 1) доходи бюджету (зокрема, власні надходження бюджетних установ) цільового спрямування; 2) видатки бюджету здійснення яких відбувається за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду (зокрема, із власних надходжень бюджетних установ); 3) кредитування бюджету; 4) фінансування спеціального фонду бюджету. При цьому зауважимо, що до власних надходжень не включається надходження у натуральній формі які отримані від інших бюджетних установ які відповідно до законодавства виконують функції з управління об’єктами державної (комунальної) власності, у межах відповідного бюджету. Власні надходження бюджетних установ класифікуються наступним чином:

1. надходження від плати за послуги, які надають бюджетні установи відповідно до законодавства;
2. надходження з інших джерел бюджетних установ.

Отже, місцеві бюджети формуються на основі доходів та витрат фінансових ресурсів конкретної територіальної громади. Місцевий бюджет, згідно ст. 63 Бюджетного Кодексу, містить надходження і витрати на виконання повноважень органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці надходження і витрати становлять єдиний

баланс відповідного бюджету [3]. Щодо кількості джерел надходжень коштів до місцевих бюджетів, то глава 11 бюджетного кодексу [3] України виділяє їх понад 40. Загалом доходи місцевих бюджетів, згідно ст. 9 Бюджетного Кодексу [3], включають наступні групи

1) податкові (податок на прибуток, податок на власність, податок на доходи фізичної осіб тощо);

2) неподаткові надходження (державне мито, адміністративні збори та платежі тощо);

3) доходи від операцій з капіталом;

4) міжбюджетні трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори. Неподатковими надходженнями, за чинним законодавством, є: 1) доходи від власності та підприємницької діяльності; 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; 3) інші неподаткові надходження. Доходи від операцій з капіталом – це доходи від продажу капітальних активів (основних фондів, державних запасів і резервів, землі) (ст. 9 Бюджетного кодексу України [3]). При цьому зауважимо, що всі податкові надходження місцевих бюджетів складаються із загальнодержавних та місцевих податків, зборів та інших податкових платежів [21; 33; 53; 58; 59]. Доцільно наголосити на тому, що завдяки реформі місцевого самоврядування розширилася дохідна база місцевих бюджетів, відбувся перерозподіл загальнодержавних податків та зборів, запровадилися нові податкові платежі, єдиний податок, податок на майно та екологічний податок було передано до місцевих бюджетів.

Складовою доходів місцевих бюджетів є також і міжбюджетні трансферти, що надаються шляхом здійснення горизонтального вирівнювання. Трансферти є коштами, які надходять до місцевих бюджетів від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших країн чи міжнародних

організацій. Надання трансфертів здійснюється на безоплатній основі. Бюджетам ОТГ передбачаються такі міжбюджетні трансферти: базова дотація, освітня субвенція, медична субвенція, інші субвенції та дотації, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів [7, с. 59]. Класифікація міжбюджетних трансфертів закріплена у статті 96 Бюджетного кодексу України. Згідно Бюджету кодексу України [3] до міжбюджетних транспортів належать:

– базова дотація (трансферт, що надається державним бюджетом місцевим бюджетом з метою горизонтального вирівнювання податкоспроможності території);

– субвенція;

– реверсна дотація (кошти, які місцеві бюджети передають до державного бюджету з метою горизонтального вирівнювання податкоспроможності території).

– додаткові дотації.

Серед трансфертів з Державного бюджету України до місцевих бюджетів, згідно ст. 97 Бюджетного Кодексу України [3], виділяють базову дотацію, субвенцію на соціальний захист, додаткову дотацію, яка має на меті компенсувати втрати доходів місцевих бюджетів внаслідок надання гарантованих державою пільг; субвенцію на інвестиційні проєкти, освітню субвенцію, субвенцію на надання державної підтримки особам з ООП, субвенцію на ремонт, реконструкцію та будівництво автомобільних шляхів загального користування місцевого рівня, вулиць та доріг комунальної власності тощо. До міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами, згідно статті 101 Бюджетного кодексу України [3], належать: субвенції на отримання об'єктів які перебувають у спільному користуванні, усунення негативних наслідків діяльності цих об'єктів; субвенції на інвестиційні проєкти, зокрема, на будівництво чи реконструкцію об'єктів які перебувають у спільному користуванні; дотації та інші субвенції. Надання

субвенцій між місцевими бюджетами здійснюється згідно відповідного договору сторін

Варто зауважити, що надходження до бюджету є фінансовими ресурсами завдяки яким здійснюється фінансування соціально-економічного розвитку регіону (послуг, підтримки і розвитку інфраструктури тощо). Зокрема, фінансування видатків на здійснення управління, освіту, громадське здоров'я, інфраструктуру і економічну діяльність, громадський порядок, соціальний захист і соціальне забезпечення, та інші сфери здійснюється завдяки розподілу частини створеного валового внутрішнього продукту шляхом зарахування податкових і неподаткових надходжень до місцевих бюджетів, міжбюджетних трансфертів [19, с. 187].

Іншою важливою частиною структури місцевих бюджетів є витрати. Від ефективності бюджетних видатків, які спрямовуються на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць, залежить реалізація виконання функцій органів місцевої влади, забезпечення соціальних стандартів для населення, оптимального середовища здійснення підприємницької діяльності, інвестиційна привабливість регіону тощо. Тому видаткова політика органів місцевої влади повинна бути обдуманою. Видатки місцевих бюджетів формуються згідно принципу субсидіарності. Принцип субсидіарності, який закладений в основу побудови бюджетної системи, передбачає забезпечення наближеності суспільних благ і послуг, що фінансуються за рахунок коштів бюджету, до їх споживачів [23; 41; 52; 55]. Згідно ст. 70 Бюджетного Кодексу України [3] до видатків та кредитування місцевих бюджетів належать:

1. Видатки та кредитування місцевих бюджетів включають бюджетні призначення, встановлені рішенням про місцевий бюджет, на конкретні цілі, пов'язані з реалізацією програм та заходів згідно із ст. 89 – 91 цього Кодексу.

2. Кошти спеціального фонду місцевих бюджетів витрачаються на заходи, передбачені рішенням про місцевий бюджет відповідно до законодавства

Видатки з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад та обласних територіальних громад дещо відрізняються. До видатків, що здійснюються з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад, належать: видатки на освіту (зокрема, бюджети сільських селищ і міських територіальних громад здійснюють фінансування дошкільної освіти, загальної середньої освіти (ліцеїв, міжшкільних ресурсних центрів, закладів спеціалізованої освіти, дитячих будинків, навчально-реабілітаційних центрів), фахової передвищої освіти, інших державних освітніх програм, вищої освіти, післядипломної освіти, позашкільної освіти тощо), видатки на охорону здоров'я (з місцевих бюджетів здійснюється фінансування комунальних послуг та енергоносіїв комунальних закладів охорони здоров'я відповідних територіальних громад, програм розвитку комунальних закладів охорони здоров'я, місцевих програм громадського здоров'я), видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (з місцевих бюджетів здійснюється фінансування державних програм соціального забезпечення, притулків для дітей центри соціально-психологічної реабілітації тощо; видатки на культурно-освітні та театрально-видовищні програми, зоопарки які перебувають в комунальній власності, видатки на фізичну культуру і спорт (не фінансуються школи республіканського АР Крим і обласного значення) (ст. 89 Бюджетного Кодексу України).

До видатків, що здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів відносять: видатки на державне управління, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культуру і мистецтво, фізичну культуру і спорт, програми природоохоронних заходів місцевого значення, проекти реструктуризації та ліквідації об’єктів підприємств гірничої хімії тощо (ст. 90 Бюджетного Кодексу України). До видатків, згідно ст. 91 Бюджетного Кодексу України [3], які можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів належать: видатки на пожежну охорону, муніципальні формування з охорони громадського порядку, органи місцевого самоврядування, соціальний захист та соціальне забезпечення,

місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів, культурно-мистецькі програми місцевого значення, програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації тощо.

Варто зауважити, що ефективна видаткова політика відіграє важливу роль у розвитку регіону. Завдяки виваженій видатковій та дохідній політиці, місцеві бюджети сприяють економічному розвитку та фінансовій стабільності регіону, реалізують державну регіональну політику, розвивають місцеве господарство, вирішують місцеві проблеми, забезпечують конституційні гарантії, вирішують соціальні проблеми, підвищують добробут населення. Разом з тим місцеві бюджети – це фінансова база місцевого самоврядування та головне джерело фінансових ресурсів забезпечення соціально-економічного розвитку регіону тощо. Отже, видаткова політика місцевих органів влади в першу чергу спрямована на соціально-економічну політику на локальному рівні, а саме забезпечення гарантованих державою послуг та соціально-економічного розвитку регіону.

Таким чином, місцеві бюджети відіграють ключову роль в розвитку регіонів. Фінансова самостійність місцевих бюджетів сприяє соціально-економічному розвитку регіонів. Завдяки місцевим бюджетам здійснюється перерозподіл валового національного продукту, фінансується соціальний захист населення, реалізується інвестиційна політика, втілюються загальнодержавні програми, знижується рівень безробіття. Місцеві бюджети фінансують нові робочі місця, проведення превентивних, оздоровчих, спортивних та культурних заходів тощо.

Бюджет є законодавчим актом, правовою категорією, фінансовим фондом, регулятором фінансових відносин, формалізацію бюджетних в управлінських актах тощо. Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Всі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних

місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

Надходження до бюджету є фінансовими ресурсами завдяки яким здійснюється фінансування соціально-економічного розвитку регіону (послуг, підтримки і розвитку інфраструктури тощо). Видатки місцевих бюджетів формуються згідно принципу субсидіарності. Видаткова політика місцевих органів влади в першу чергу спрямована на соціально-економічну політику на локальному рівні, а саме забезпечення гарантованих державою послуг та соціально-економічного розвитку регіону

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.

2.1. Оцінка доходів місцевих бюджетів України та її роль в розвитку регіонів.

Реформа децентралізації у 2014 році поклала початок оновлення формування дохідної частини місцевий бюджетів, метою якої було сприяння зростання фінансової самостійності та спроможності адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. До проведення реформи місцеві органи самоврядування не були зацікавлені в оптимізації та нарощені доходів місцевих бюджетів. Завдяки змінам, які були впроваджені до Бюджетного та Податкового кодексів, місцевим органам самоврядування було передано частину бюджетних надходжень від державних органів. Для оцінки доходів місцевих бюджетів України доцільно розглянути їх динаміку. Динаміка надходжень місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.1. [34]:

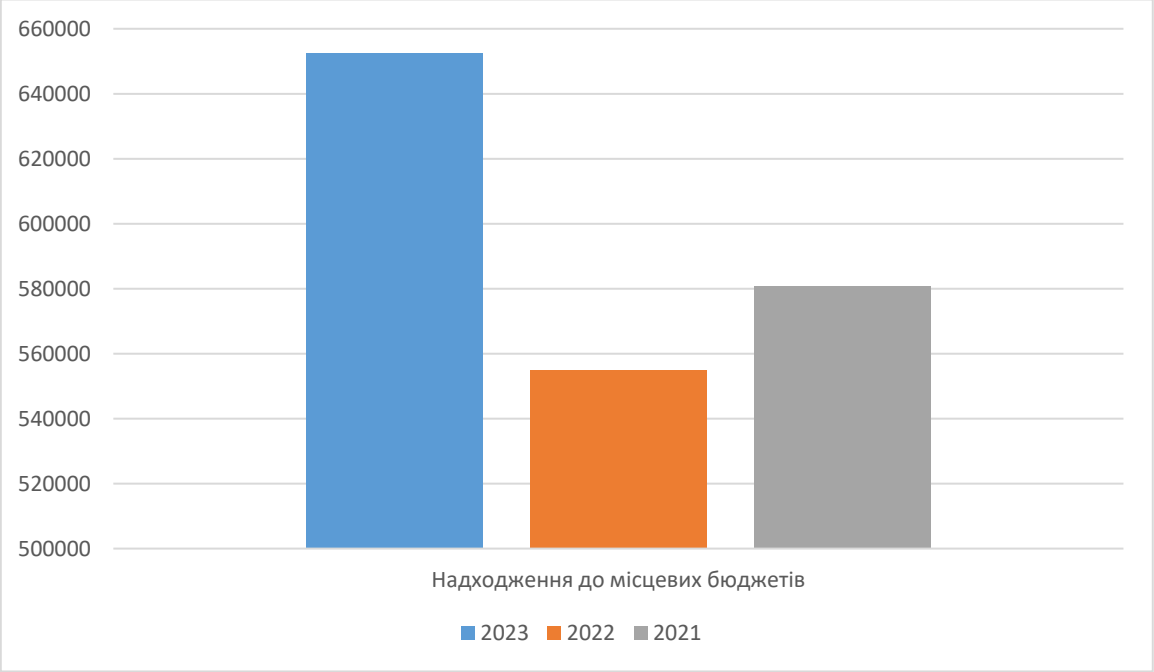

Рис. 2.1. Динаміка надходжень місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.1., в період 2021 – 2022 рр. спостерігається від'ємна динаміка надходжень до місцевих бюджетів. Так, станом на 2022 рік до місцевих бюджетів надійшло 555 097.0 млн. грн., що на 25 602.0 млн. грн. менше ніж в попередній звітний 2021 рік, де даний показник становив 580 699.1 млн. грн. Темп росту склав 95,5%. Зниження надходжень до місцевих бюджетів у 2022 році пов'язано із повномасштабним вторгненням росії на територію України, що призвело до погіршення економічної ситуації в країні. У 2023 році попри війну, спостерігається позитивна динаміка зростання надходжень до місцевих бюджетів. Так, станом на 2023 рік до місцевих бюджетів надійшло 652 609.1 млн. грн., що на 97 512.0 млн. грн. більше ніж в попередній звітний 2022 рік, де даний показник становив 555 097.0 млн. грн. Темп росту склав 117,5%. Динаміка надходжень до Загального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.2. [34]:

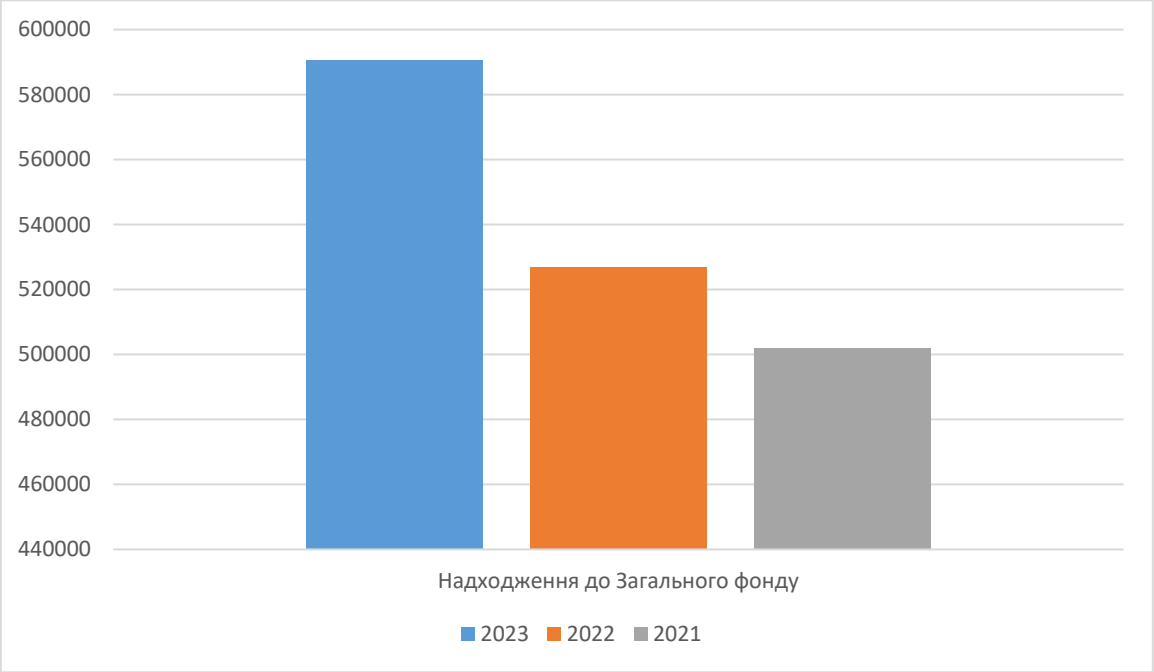

Рис. 2.2. Динаміка надходжень до Загального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.2., протягом 2021 – 2023 рр. спостерігається позитивна динаміка зростання надходжень до Загального фонду місцевих бюджетів. Так, станом на 2023 рік до Загального фонду місцевих бюджетів надійшло 590 528.9 млн. грн., що на 63 482.6 млн. грн. більше ніж в попередній звітний рік, де даний показник становив 527 046.3 млн. грн. Темп росту склав 112%. У 2022 році темп росту до 2021 року склав 104,9% або на 25014,7 млн. грн. більше ніж в попередній 2021 рік, де надходження до Загального фонду склали 502 031, 5 млн. грн. Динаміка надходжень до Спеціального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.3. [34].

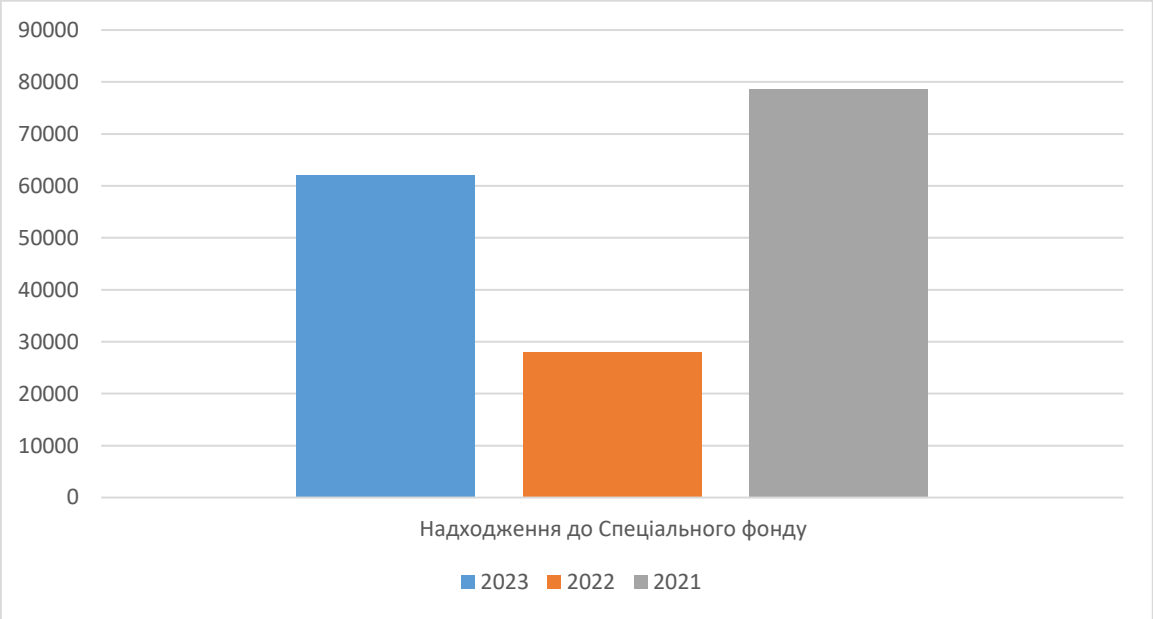

Рис. 2.3. Динаміка надходжень до Спеціального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.3., в період 2021 – 2022 рр. спостерігається від'ємна динаміка надходжень до Спеціального фонду. Так, станом на 2022 рік до Спеціального фонду місцевих бюджетів надійшло 28 050.7 млн. грн., що на 50 616.8 млн. грн. менше ніж в попередній звітний 2021 рік, де даний показник становив 78 667.5 млн. грн. Темп росту склав 35,6%.

У період 2022 – 2023 рр. спостерігається позитивна динаміка зростання надходжень до Спеціального фонду місцевих бюджетів. Так, станом на 2023 рік до Спеціального фонду місцевих бюджетів надійшло 62 080.1 млн. грн., що на 34 029.4 млн. грн. більше ніж в попередній звітний 2022 рік, де даний показник становив 28 050.7 млн. грн. Темп росту склав 221,3%. Також варто звернути увагу на частку доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України [33]:

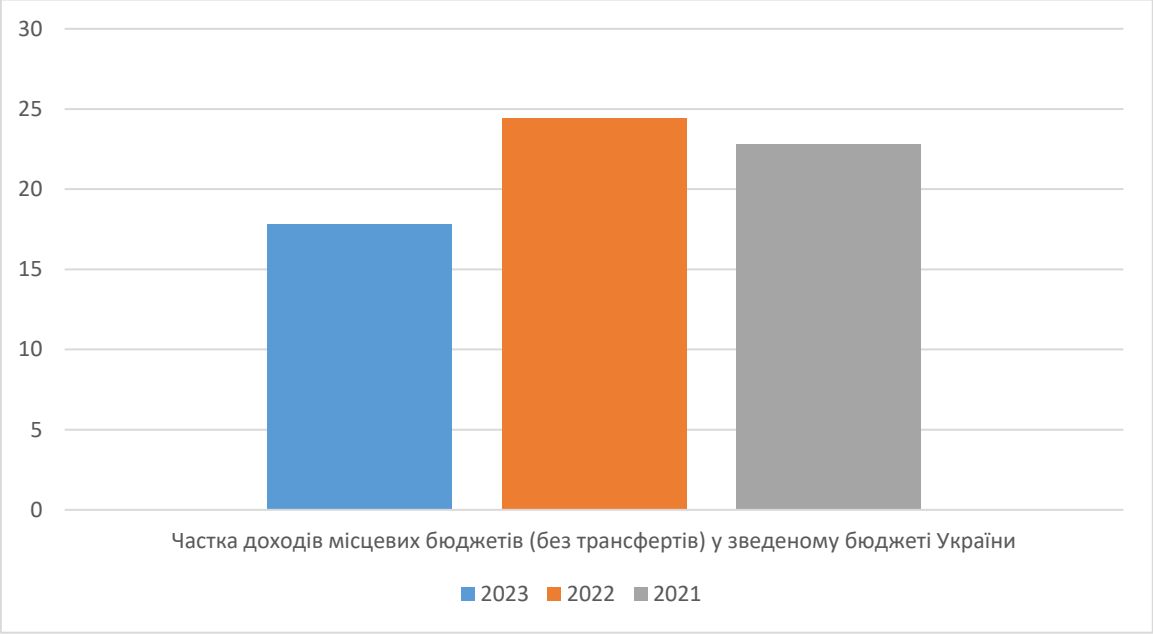

Рис. 2.4. Частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України

Отже, згідно даних рисунку 2.4. ми спостерігаємо зниження частки доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України у 2023 році. Станом на 2022 рік частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України становила 24,4%, що на 2,4% більше попереднього 2021 року, де даний показник становив 22,8% та більше на 6,6% від 2023 року, де даний показник становив 17,8%. Зниження частки доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України свідчить про зниження ступеня участі місцевого самоврядування в розв'язанні проблем розвитку регіонів та зростання залежності

від рішень центральної влади. Рівень ефективності фінансової децентралізації можна оцінити шляхом аналізу структури доходів місцевих бюджетів та визначення частки надходжень від органів державного управління у загальній структурі доходів місцевих бюджетів. Динаміка структури місцевих бюджетів за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.5. [34]:

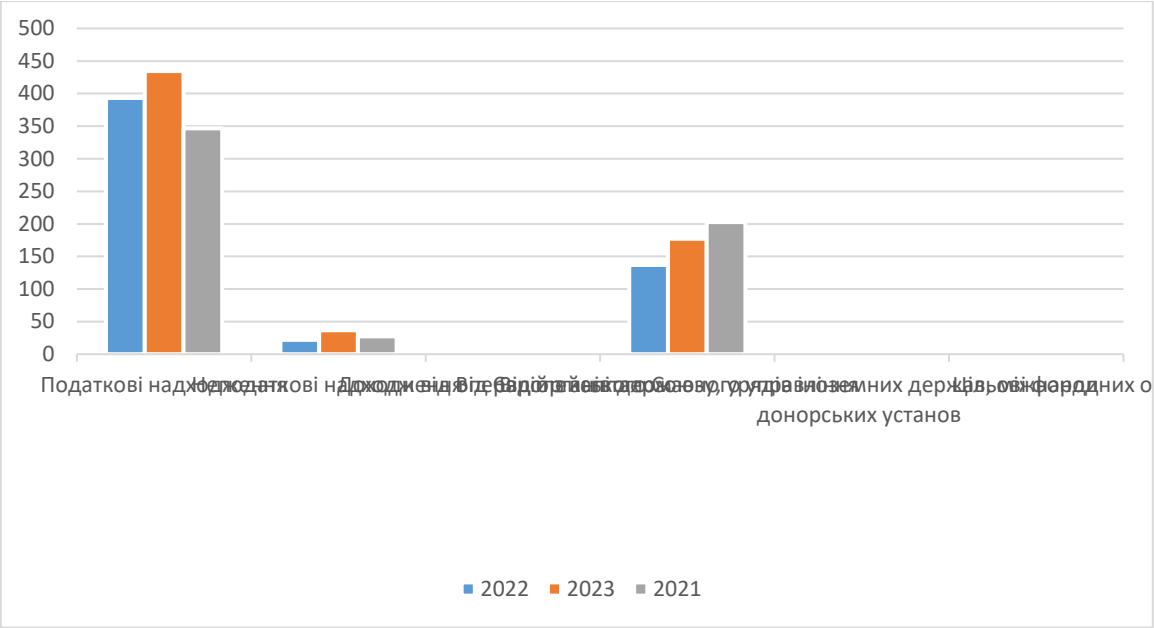

Рис. 2.5. Динаміка структури місцевих бюджетів за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.5., в період 2021 – 2022 рр. в структурі місцевих бюджетів найбільшу питому вагу становлять податкові надходження, які у 2023 році складають 66, 59% або 434,54 млрд. грн., у 2022 – 393,4 млрд. грн. або 70,88%, у 2021 році – 346,71 млрд. грн. або 59,71%. Неподаткові надходження у 2023 році склали 36,51 млрд. грн. або 5,59%, у 2022 році – 22,04 млрд. грн. або 3,97%, у 2021 році – 27,18 млрд. грн. або 4,68%. Доходи від операцій з капіталом у 2023 році склали 3, 63 млрд. грн. або 0,55%, у 2022 році – 2,27 млрд. грн. або 0,41%, у 2021 році – 3,46 млрд. грн. або 0,6%. Надходження від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ у 2023 році склали 0,19 млрд. грн. або 0,03%, у 2022 році – 0,22 млрд. грн. або 0,04%, у 2021 році – 0,036 млрд. грн. або 0,01%. Надходження від Цільових фондів у 2023 році

склали 0,35 млрд. грн. або 0,05%, у 2022 році – 0,34 млрд. грн. або 0,06%, у 2021 році – 0,95 млрд. грн. або 0,10%. Отже, серед найбільшу питому вагу серед надходжень до місцевих бюджетів після проведеної реформи у 2014 році складають податкові надходження. Надходження від органів державного управління у 2023 році склали 177,38 млрд. грн або 27,18%, у 2022 році – 136,75 млрд. грн. або 24,64%, у 2021 році – 202,73 млрд. грн. або 34,91%. Отже, частка трансфертів (дотацій та субвенцій від органів державного управління) складає значну частину доходів місцевих бюджетів, при цьому в період 2022 – 2023 відмічається зростання трансфертів до місцевих бюджетів на 2,54%. Така тенденція підвищує рівень залежності місцевих бюджетів від рішень держави. Динаміка структури надходжень від органів державного управління за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.6. [34]:

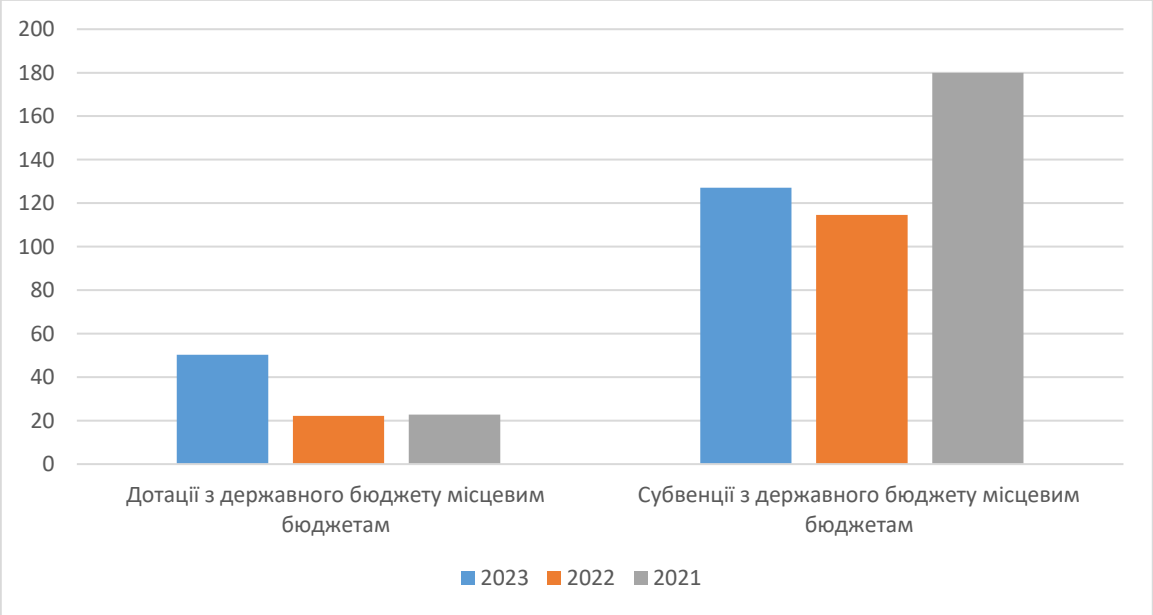

Рис. 2.6. Динаміка структури надходжень від органів державного управління за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис.2.6. ми спостерігаємо, що найбільшу питому вагу у структурі надходжень від органів державного управління складають субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам: у 2023 році – 127,05 млрд. грн. або

71,62%, у 2022 році – 114,58 млрд. грн. або 83,79%, у 2021 році – 179,93 млрд. грн. або 88,76%. У структурі субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам найбільшу питому вагу складають освітні субвенції: у 2023 році – 90,66 млрд. грн. або 71,36%, у 2022 році – 96,65 млрд. грн. або 84,35%, у 2021 році – 100 млрд. грн. або 55,65%. Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам у структурі надходжень від органів державного управління у 2023 році склали 50,33 млрд. грн. або 28,38%, у 2022 році – 22,17 млрд. грн. або 16,21%, у 2021 році – 22, 79 млрд. грн. або 11,24%. У структурі дотацій з державного бюджету місцевим бюджетам найбільшу питому вагу складають базові дотації: у 2023 році – 28,95 млрд. грн. або 57,53%, у 2022 році – 16,29 млрд. грн. або 73,51%, у 2021 році – 15,70 млрд. грн. або 68,89%. Отже, в період 2022 – 2023 рр. відбується зростання дотаційності місцевих бюджетів, що призводить до зниження фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Динаміка структури податкових надходжень за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.7. [34]:

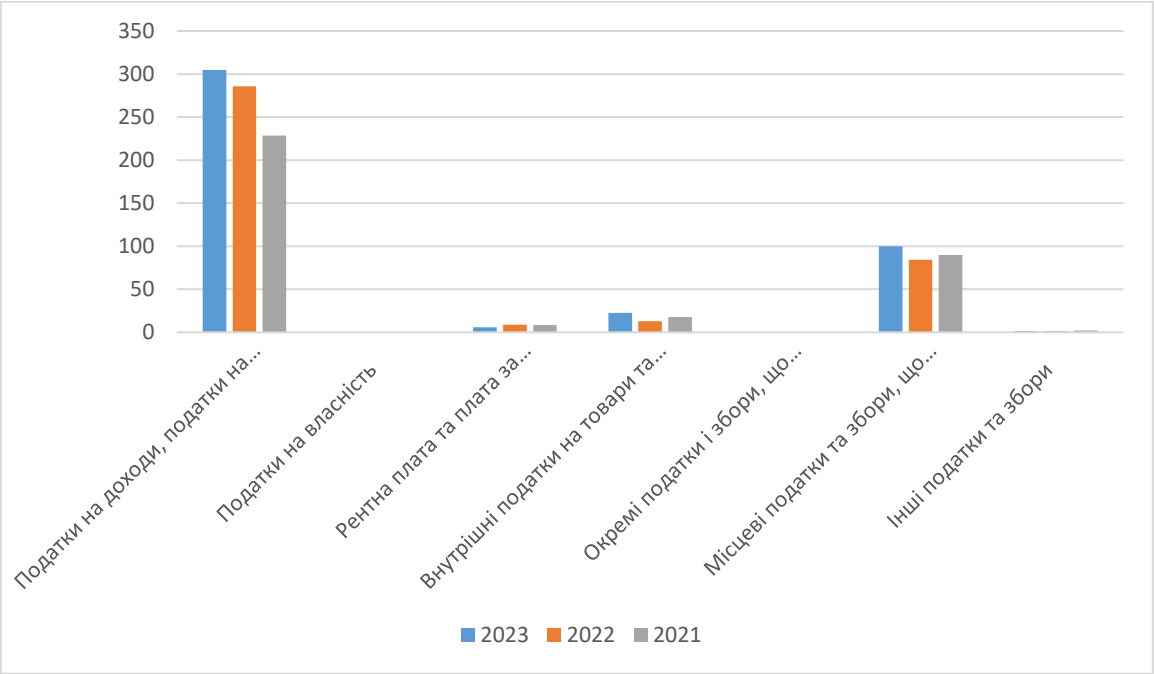

Рис. 2.7. Динаміка структури податкових надходжень за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.7. відмічається позитивна динаміка зростання податкових надходжень місцевих бюджетів. Найбільшу питому вагу в структурі податкових надходжень складають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, які у 2023 році склали 304,5 млрд. грн. або 70,15%, у 2022 році – 285,7 млрд. грн. або 72,63%, у 2021 році – 228,32 млрд. грн. або 65,85%. грн. Податки на власність у структурі надходжень у 2023 році склали 0,0003 млрд. грн або 0,00%, у 2022 році – 0,00016 млрд. грн. або 0,00%, у 2021 році – 0,00029 млрд. грн. або 0,00%. Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів у структурі надходжень у 2023 році склали 5,98 млрд. грн. або 1,38%, у 2022 році – 8,7 млрд. грн. або 2,22%, у 2021 році – 8,56 млрд. грн. або 2,47%. Внутрішні податки на товари та послуги у структурі надходжень у 2023 році склали 22,39 млрд. грн. або 5,15%, у 2022 році – 13,08 млрд. грн. або 3,32%, у 2021 році – 17,83 млрд. грн. або 5,15%. Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів у структурі надходжень у 2023 році склали 0,000038 млрд. грн. або 0,00%, у 2022 році – 0,00003 млрд. грн. або 0,00%, у 2021 році – 0,000067 млрд. грн. або 0,00%. Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України [44] у структурі надходжень у 2023 році склали 100 млрд. грн. або 23,01%, у 2022 році – 84,3 млрд. грн. або 21,43%, у 2021 році – 89,89 млрд. грн. або 25,93%. Інші податки та збори у структурі надходжень у 2023 році склали 1,29 млрд. грн. або 0,3%, у 2022 році – 1,57 млрд. грн. або 0,4 %, у 2021 році – 2,07 млрд. грн. або 0,6%. Отже, найбільшу питому вагу у структурі податкових надходжень складають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості та місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України [44]. Динаміка структури неподаткових надходжень за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.8. [34]:

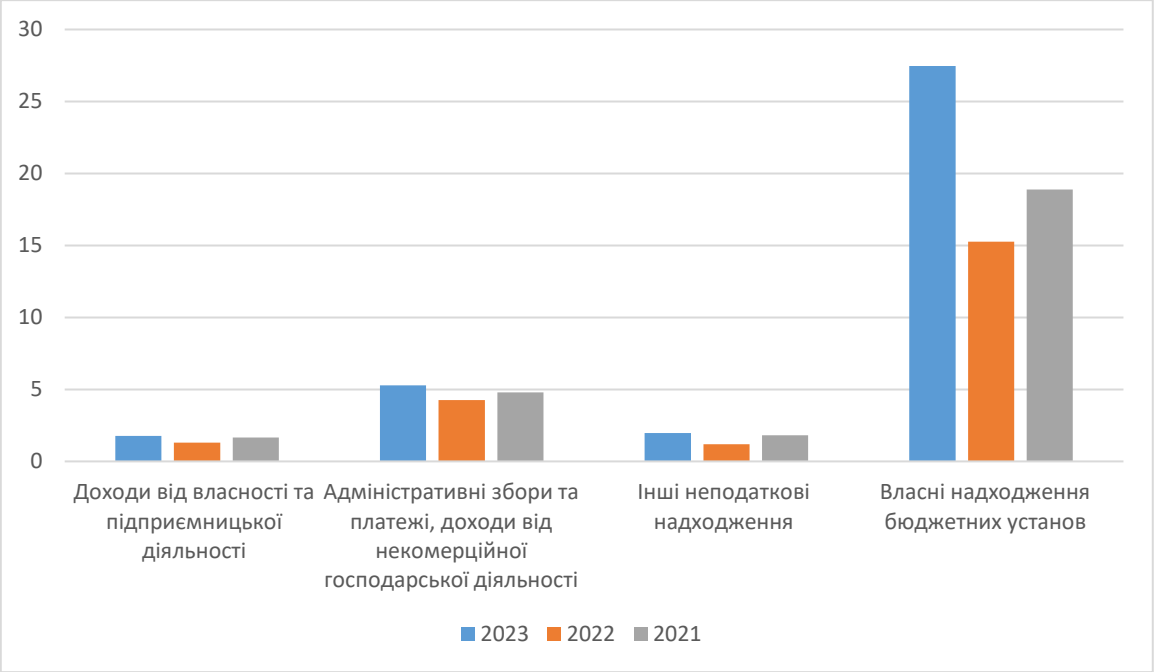

Рис. 2.8. Динаміка структури неподаткових надходжень за період 2021-2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.8. відмічається позитивна динаміка зростання неподаткових надходжень місцевих бюджетів. Найбільшу питому вагу в структурі неподаткових надходжень складають власні надходження бюджетних установ: у 2023 році – 27,47 млрд. грн. або 75, 25%, у 2022 році – 15,26 млрд. грн. або 69,25%, у 2021 році – 18,88 млрд. грн. або 69,49%. Доходи від власності та підприємницької діяльності у структурі неподаткових надходжень складають в 2023 році 1,77 млрд. грн. або 4,87%, у 2022 році – 1,31 млрд. грн. або 5,95%, у 2021 році- 1, 67 млрд. грн. або 6,17%. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності у структурі неподаткових надходжень складають в 2023 році 5,29 млрд. грн. або 14,51%, у 2022 році – 4, 27 млрд. грн. або 19,38%, у 2021 році – 4,8 млрд. грн. або 17,67%. Інші неподаткові надходження у структурі неподаткових надходжень складають в 2023 році 1,96 млрд. грн. або 5,37%, у 2022 році – 1,19 млрд. грн. або 5,42%, у 2021 році – 1,81 млрд. грн. або 6,66%. Динаміка

структури доходів від операцій з капіталом за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.9.[34]:

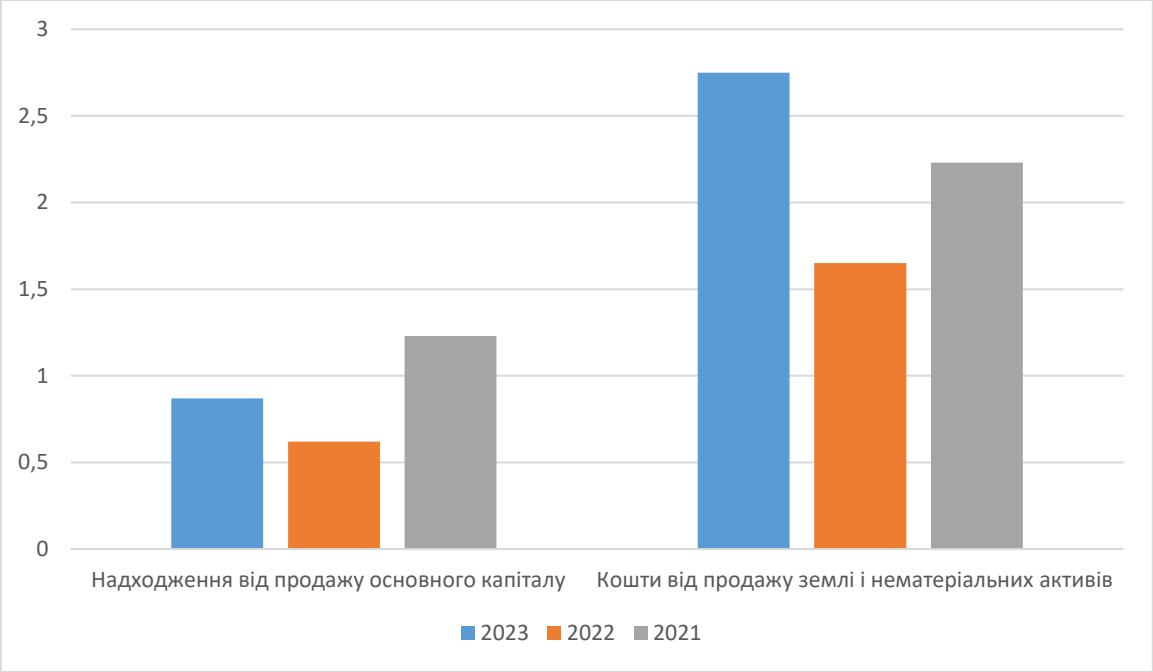

Рис. 2.9. Динаміка структури доходів від операцій з капіталом за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.9. найбільшу питому вагу у структурі доходів від операцій з капіталом складають кошти від продажу землі і нематеріальних активів, які у 2023 році склали 2,75 млрд. грн. або 75,95%, у 2022 році 1,65 млрд. грн. або 72,70%, у 2021 році – 2,23 млрд. грн. або 64,44%. Надходження від продажу основного капіталу у структурі доходів від операцій з капіталом у 2023 році склали – 0,87 млрд. грн. або 24,05%, у 2021 році – 0,62 млрд. грн. або 27,3%, у 2021 році – 1,23 млрд. грн. або 35,56%. Динаміка структури надходжень від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.10. [34]:

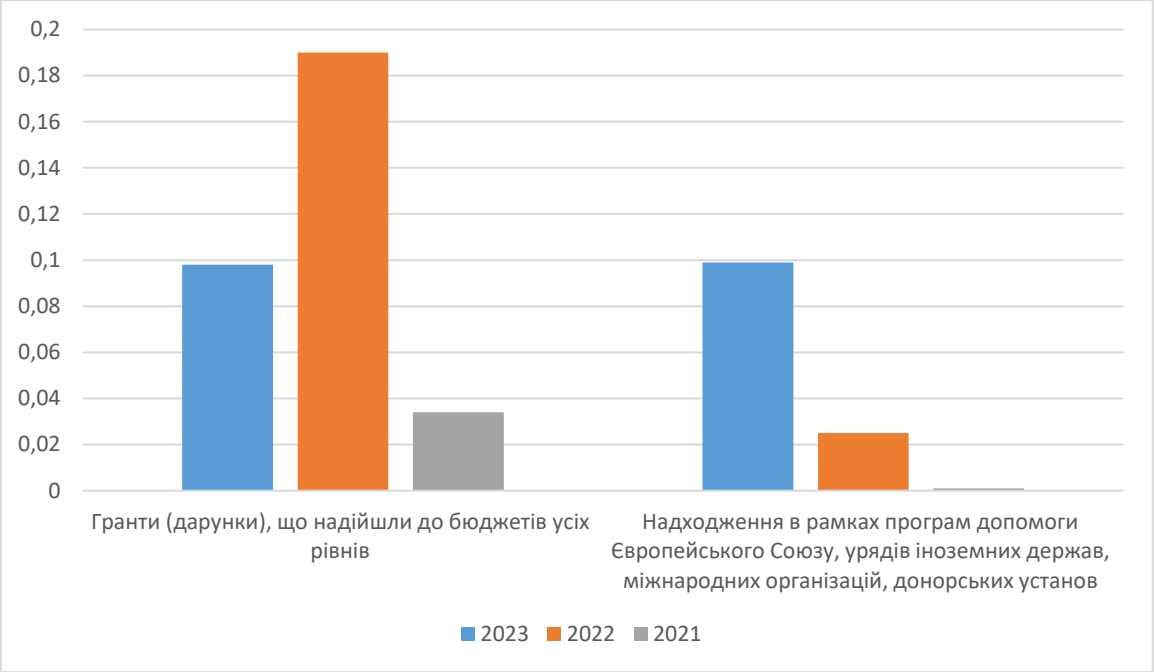

Рис. 2.10. Динаміка структури надходжень від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис.2.10. ми спостерігаємо, що найбільшу питому вагу у структурі надходжень від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ у період 2021 – 2022 рр. склали гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів усіх рівнів. Гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів у структурі надходжень від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ усіх рівнів у 2021 році склали 0,034 млрд. грн. або 96,02%, у 2022 році 0,19 млрд. грн. або 88,64%. Надходження в рамках програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ у структурі надходжень від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ усіх рівнів у 2022 році склали 0,025 млрд. грн. або 11,36%, у 2021 році – 0,001 млрд. грн. або 3,98%. У 2023 році гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів усіх рівнів склали 0,098 млрд. грн. або 49,77%. Надходження в рамках

програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ у 2023 році склали 0,098 млрд. грн. або 50,23%.

Таким чином, в умовах воєнного стану, який негативно вплинув на соціальну і фінансову основи ОТГ, відбулось зростання надходжень до місцевих бюджетів. Зростання доходів місцевих громад сприяє розробці місцевих програм розвитку громад на локальному рівні та підвищенні добробуту населення.

Завдяки бюджетно-податковій децентралізації, сформувалась ефективна податкова база для наповнення місцевих бюджетів. Основну частку надходжень до місцевих бюджетів складають податкові надходження, левову частку з яких складають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості. ПДФО як основне джерело наповнення місцевих бюджетів сприяє дотриманню субсидіарності та самостійності бюджетної системи. ПДФО виконує також важливу роль під час розрахунку індексу податкоспроможності місцевих бюджетів.

Місцева податкова система стає інструментом впливу на інноваційний розвиток регіонів, економічну діяльність, розвиток ефективного соціального забезпечення, адже саме завдяки зростанню надходжень до місцевих бюджетів, органи місцевого самоврядування спроможні ефективно виконувати покладені на них обов'язки та свої функції.

Водночас, в системі сплати та зарахування ПДФО, спостерігаються певні недоліки, які знижують ефективність наповнення місцевих бюджетів через зарахування ПДФО. Зокрема, зарахування податку до місцевого бюджету здійснюється за податковою реєстрацією юридичної особи, при цьому споживачами більшості місцевих суспільних послуг є фізичні особи, котрі фактично проживають в ОТГ, що призводить до зростання навантаження на фінансування соціальної сфери місцевих громад.

Великим потенціалом наповнення місцевих бюджетів володіє стаття місцеві податки та збори, які включають податок на майно та єдиним податок, з огляду на

показники росту даної статті. Водночас, в умовах війни, з 1 травня 2024 року за об'єкти, розташовані на територіях активних бойових дій із доступом до державних електронних систем, податок не нараховується до завершення бойових дій або окупації, що знижує функціональні можливості даної статті наповнювати місцеві бюджети ОТГ. Зростання питомої ваги в структурі податкових надходжень місцевих податків і зборів у 2023 році пояснюється відновленням з 1 серпня 2023 року сплати єдиного податку підприємцями 1 та 2 груп, що було тимчасово призупинено з 1 квітня 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України. Крім того, варто зауважити, що введення норми призупинення сплати єдиного податку підприємцями 1 та 2 груп призвело до значного недоотримання місцевими громадами фінансових ресурсів для забезпечення реалізації їх обов’язків.

У 2023 році спостерігається зниження неподаткових надходжень. Серед причин зниження неподаткових надходжень у 2023 році: стан економічної активності в регіонах, внесення змін до податкової політики тощо. Крім того, варто зауважити, що у 2023 році згідно закону №3050 було звільнено від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, які є місцевими податками та зборами. Таке рішення уряду зумовило значні фінансові втрати місцевими бюджетами та потребу у трансферах.

У 2022 – 2023 відмічається зростання трансфертів до місцевих бюджетів на 2,54%. Така тенденція підвищує рівень залежності місцевих бюджетів від рішень держави. Зростання трансфертів до місцевих бюджетів також свідчить про те, що ОТГ не здатні самостійно в повному обсязі та в належній якості профінансувати бюджетні послуги без участі державного бюджету, що призводить до зростання централізації бюджетної системи. Такий стан місцевих бюджетів говорить про недосконалу організацію системи міжбюджетних відносин та сигналізує про необхідність оптимізації дохідної частини місцевих бюджетів.

Таким чином, аналіз доходів місцевих бюджетів свідчить про недостатність фінансового забезпечення органів місцевої влади, що сигналізує про неможливість у повній мірі ефективно виконувати покладені на них повноваження. В умовах війни джерела формування дохідної частини місцевого бюджету є нестабільними, спостерігається зростання трансфертів до місцевих бюджетів, що знижує автономність місцевих бюджетів.

2.2. Аналіз сучасного стану і структури видатків місцевих бюджетів України.

Сьогодні, в рамках реформи децентралізації влади, важлива роль у розвитку територіальних громад відводиться органам місцевого самоврядування. Видатки місцевих бюджетів виконують важливу роль у економічному зростанні регіону та добробуту населення. За рахунок видатків фінансуються важливі для мешканців територіальних громад освітні, медичні, соціальні програми. Динаміка видатків місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.11. [34]:

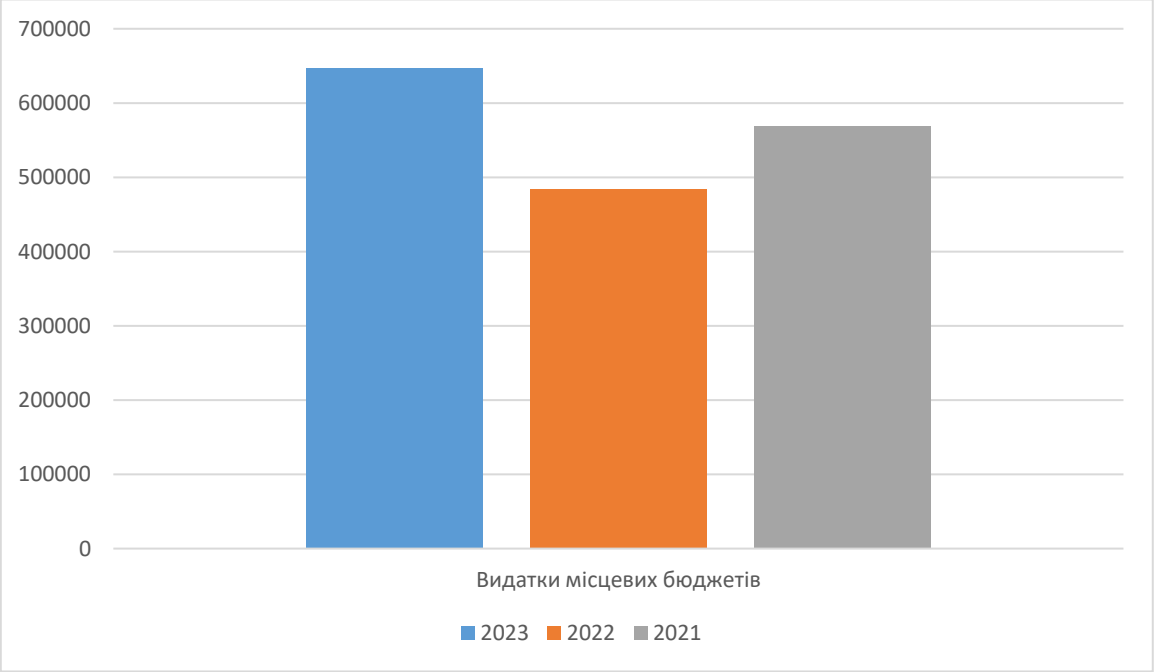

Рис. 2.11. Динаміка видатків місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рисунку 2.11., в період 2021 – 2022 рр. спостерігається зниження видатків з місцевих бюджетів. Так, станом на 2022 рік видатки з місцевих бюджетів становили 484295.2 млн. грн, що на 85 133.0 млн. грн. менше у порівнянні із минулим 2021 роком, де видатки становили 569428.2 млн. грн. У 2023 році видатки з місцевих бюджетів зростають у порівнянні із 2022 роком на 162 527.3 млн. грн. та становлять 646822.5 млн. грн. Динаміка видатків із Загального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр. представлено на рис 2.12. [34].

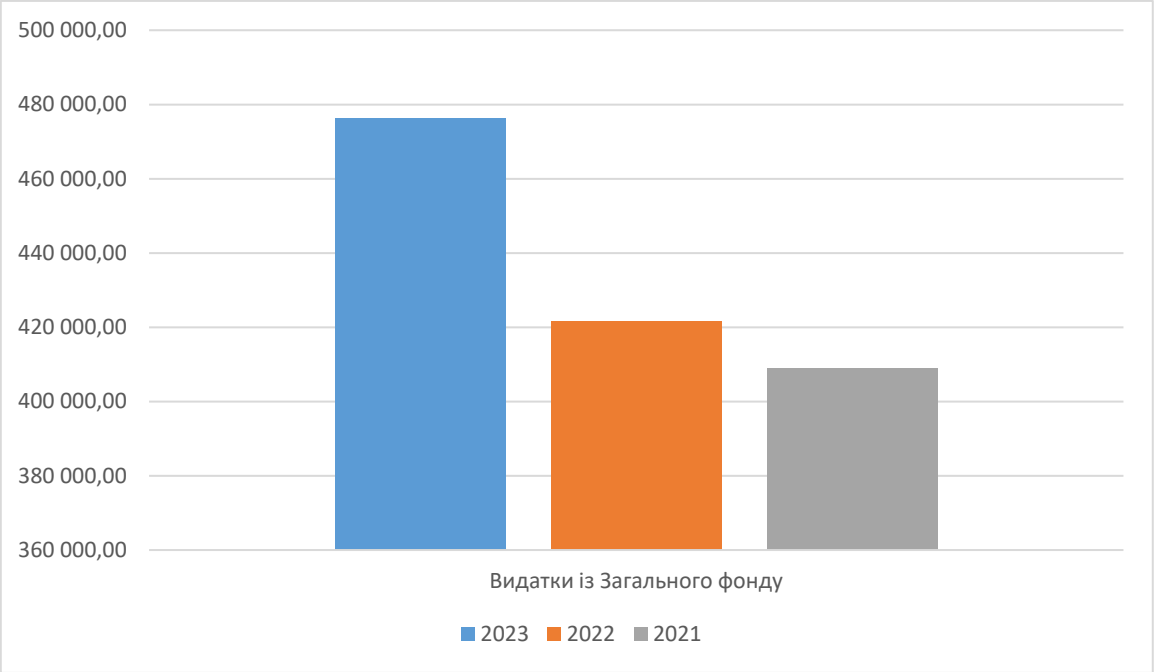

Рис. 2.12. Динаміка видатків із Загального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис.2.12. ми спостерігаємо, що в період 2021 – 2023 рр. відбувається поступове зростання видатків із Загального фонду місцевих бюджетів. Станом на 2022 рік видатки із Загального фонду місцевих бюджетів становили 421543,2 млн. грн, що на 12 684.6 млн. грн. вище попереднього 2021 року, де даний показник становив 408858,6 млн. Темп росту склав 103,1% грн. У 2023 році видатки із Загального фонду місцевих бюджетів становили 476 293,00 млн. грн, що на 54 749.7 млн. грн. вище попереднього 2022 року. Темп росту склав 112,9% Динаміка

видатків із Спеціального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.13. [34]:

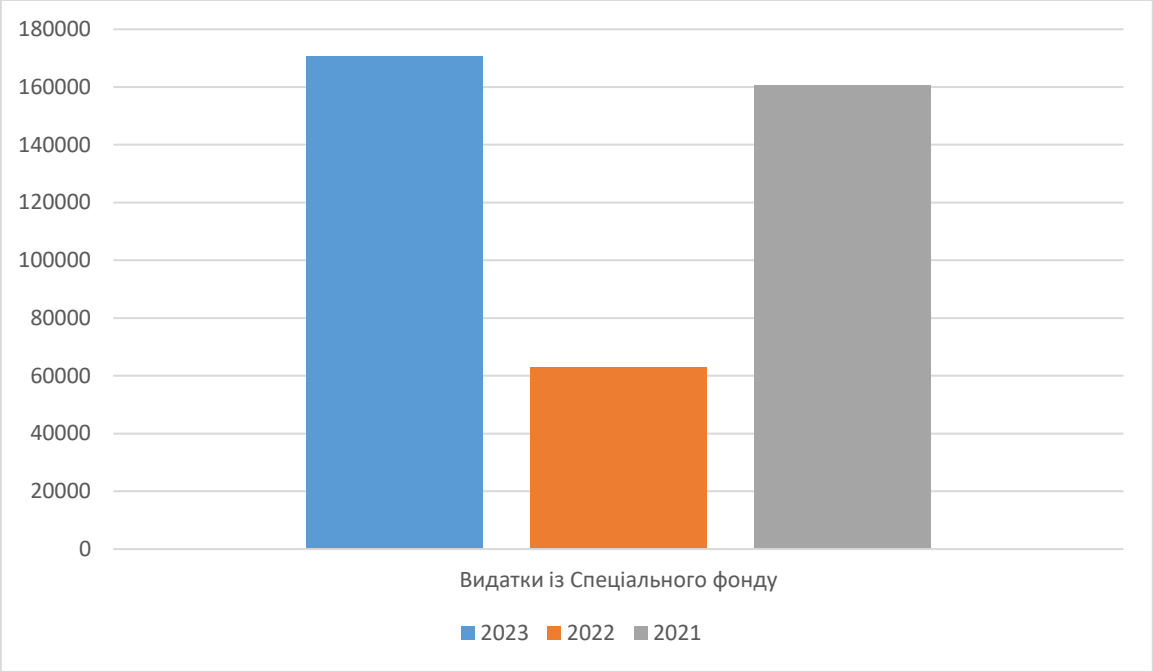

Рис..2.13. Динаміка видатків із Спеціального фонду місцевих бюджетів в період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис.2.13. ми спостерігаємо, що в період 2021 – 2022 рр. відбувається поступове зниження видатків із Спеціального фонду місцевих бюджетів. Станом на 2022 рік видатки із Спеціального фонду місцевих бюджетів становили 62751,9 млн. грн, що на 97 817.6млн. грн. нижче попереднього 2021 року, де даний показник становив 160569,5 млн. грн. Темп росту склав 39% У 2023 році видатки із Спеціального фонду місцевих бюджетів зросли та становили 170529,4 млн. грн, що на 107 777.5 млн. грн. вище попереднього 2022 року. Темп росту склав 1271,7% Динаміка структури видатків місцевих бюджетів за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.14. [34]:

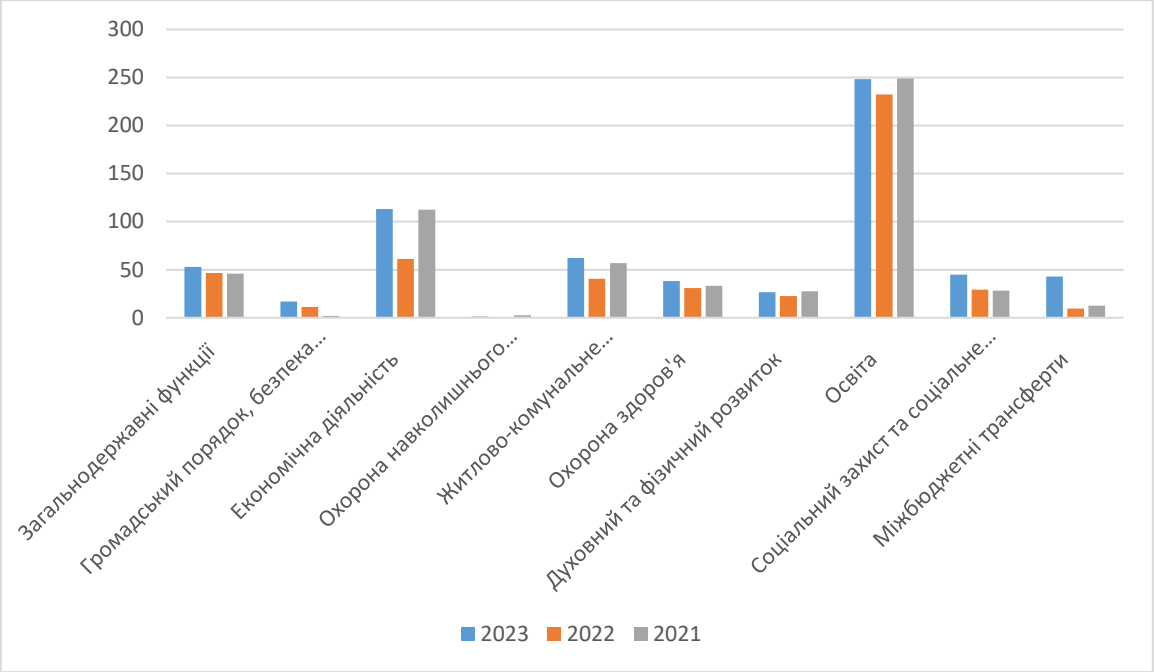

Рис. 2.14. Динаміка структури видатків місцевих бюджетів за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис.2.14. ми спостерігаємо, що найбільшу питому вагу у структурі видатків з місцевих бюджетів становлять видатки на освіту та видатки на економічну діяльність. Видатки на загальнодержавні функції у 2023 році склали 54 млрд. грн. або 8,19% у структурі видатків, у 2022 році – 46,46 млрд. грн або 9,6% у структурі видатків, у 2021 році – 45,96 млрд. грн. або 8,07% у структурі видатків. Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу у 2023 році зросли у порівнянні із попередніми роками та склали 16,81 млрд. грн. або 2,6% у структурі видатків, у 2022 році – 11,1 млрд. грн або 2,29 % у структурі видатків, у 2021 році – 1,73 млрд. грн. або 0,31% у структурі видатків. Видатки на економічну діяльність у 2023 році зросли у порівнянні з попередніми періодами та склали 112,98 млрд. грн. або 17,47% у структурі видатків, у 2022 році – 61,06 млрд. грн або 12,61 % у структурі видатків, у 2021 році – 112,36 млрд. грн. або 19,73% у структурі видатків. Видатки на охорону навколишнього природного середовища у 2023 році знизились у порівнянні із 2021 роком та склали 1,19 млрд. грн. або 0,18% у структурі видатків,

у 2022 році – 0,51 млрд. грн або 0,11 % у структурі видатків, у 2021 році – 2,42 млрд. грн. або 0,43% у структурі видатків. Видатки на житлово-комунальне господарство у 2023 році зросли у порівнянні із попередніми роками та склали 62,02 млрд. грн. або 9,59% у структурі видатків, у 2022 році – 40,63 млрд. грн або 8,39 % у структурі видатків, у 2021 році – 56,73 млрд. грн. або 9,96% у структурі видатків. Видатки на охорону здоров'я у 2023 році зросли у порівнянні із попередніми роками та склали 38.16 млрд. грн. або 5,9% у структурі видатків, у 2022 році – 31 млрд. грн або 6,4 % у структурі видатків, у 2021 році – 33,1 млрд. грн. або 5,81% у структурі видатків. Видатки на духовний та фізичний розвиток у 2023 році зросли у порівнянні із попередніми роками та склали 26,25 млрд. грн. або 4,12% у структурі видатків, у 2022 році – 22,58 млрд. грн або 4,66 % у структурі видатків, у 2021 році – 12,57 млрд. грн. або 4,81% у структурі видатків. Видатки на освіту у 2023 році зросли у порівнянні із попередніми роками та склали 248,18 млрд. грн. або 38,37% у структурі видатків, у 2022 році – 232,25 млрд. грн або 47.96 % у структурі видатків, у 2021 році – 249,07 млрд. грн. або 43,74%. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2023 році зросли у порівнянні із попередніми роками та склали 44,87 млрд. грн. або 6,94% у структурі видатків, у 2022 році – 29,119 млрд. грн або 6,03 % у структурі видатків, у 2021 році – 128,06 млрд. грн. або 4,93% у структурі видатків. Видатки на міжбюджетні трансферти у 2023 році зросли у порівнянні із попередніми роками та склали 42,91 млрд. грн. або 6,63% у структурі видатків, у 2022 році – 9,46 млрд. грн або 1.95 % у структурі видатків, у 2021 році – 12,57 млрд. грн. або 2,21% у структурі видатків. Динаміка структури видатків на Загальнодержавні функції за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис.2.15. [34].

Отже, у структурі Загальнодержавних видатків найбільшу питому вагу становлять видатки на вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансову та зовнішньополітичну діяльність.

Рис. 2.15. Динаміка структури видатків на загальнодержавні функції за період 2021 – 2023 рр.

У 2023 році видатки на вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансову та зовнішньополітичну діяльність становили 47,56 млрд. грн. або 89,74% у структурі видатків, у 2022 році – 39,8 млрд. грн. або 85,65% у структурі видатків, у 2021 році -42,33 млрд. грн. або 92,11 % у структурі видатків. Видатки на інші загальні функції державного управління у 2023 році становили 3,68 млрд. грн. або 6,96% у структурі видатків, у 2022 році – 4,27 млрд. грн. або 9,2% у структурі видатків, у 2021 році – 1,61 млрд. грн. або 3,51 % у структурі видатків. Видатки на проведення виборів та референдумів у 2023 році становили 0,00014 млрд. грн. або 0,00% у структурі видатків, у 2022 році – 0,00085 млрд. грн. або 0,00% у структурі видатків, у 2021 році – 0,07 млрд. грн. або 0,16 % у структурі видатків. Видатки на обслуговування боргу та виплати за державними деривативами у 2023 році становили 1,74млрд. грн. або 3,3% у структурі видатків, у 2022 році – 2,39 млрд. грн. або 5,15% у структурі видатків, у 2021 році – 1,93 млрд. грн. або 4,22 % у структурі видатків. Динаміка структури видатків на громадський

порядок, безпеку та судову владу за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.16. [34]:

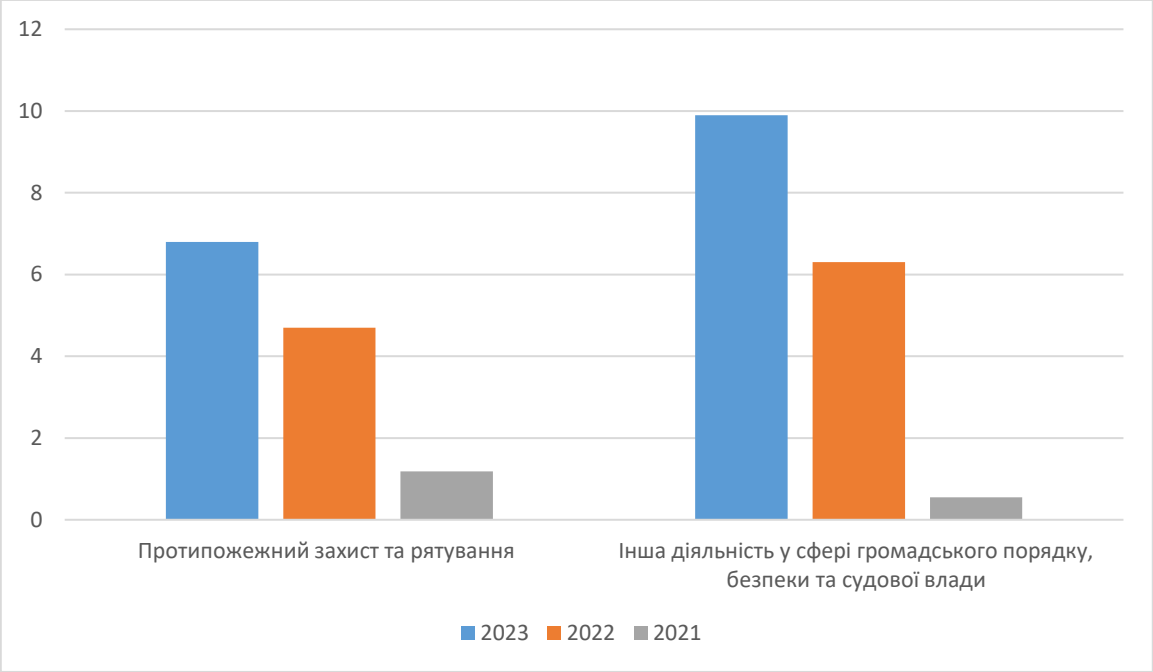

Рис. 2.16. Динаміка структури видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис. 2.16. ми спостерігаємо, що структурі видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу найбільшу питому вагу становлять видатки на іншу діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади. Зокрема, у 2023 році видатки на іншу діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади склали 9, 9 млрд. грн або 59,1% у структурі видатків, у 2022 році – 6,3 млрд. грн або 55,5% у структурі видатків, у 2021 році – 0,55 млрд. грн або 31,66% у структурі видатків. Видатки на протипожежний захист та рятування у 2023 році склали 6,8 млрд. грн або 40,9% у структурі видатків, у 2022 році – 4,7 млрд. грн або 42,5% у структурі видатків, у 2021 році – 1,18 млрд. грн або 68,34 % у структурі видатків. Динаміка структури видатків на економічну діяльність за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.17. [34]:

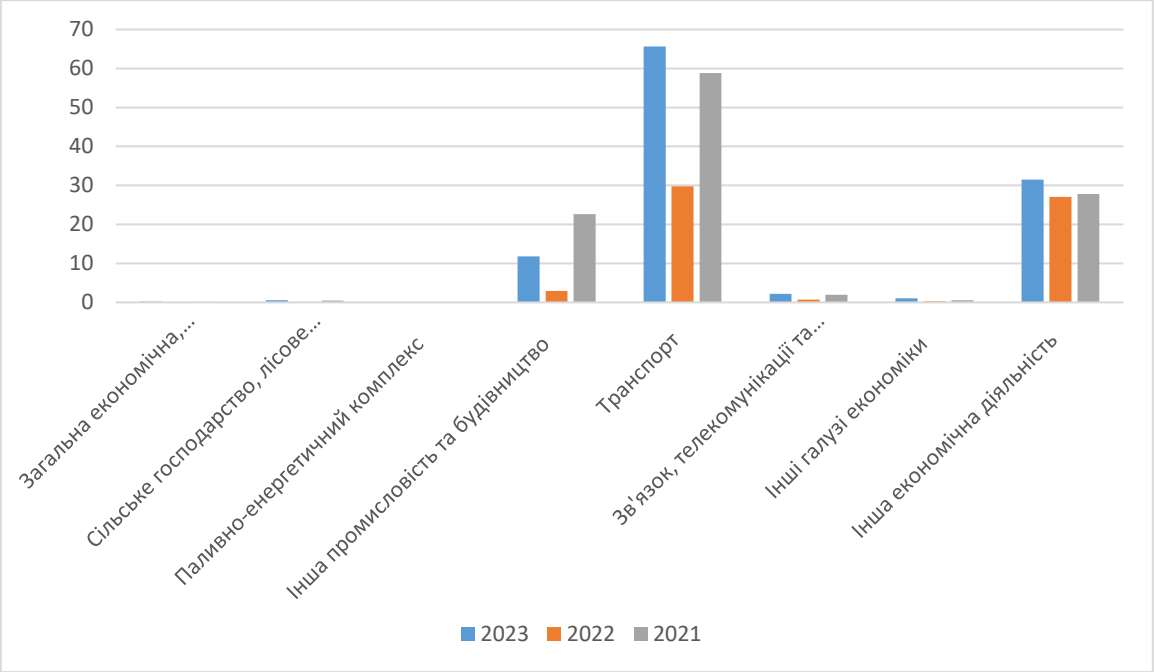

Рис. 2.17. Динаміка структури видатків на економічну діяльність за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис. 2.17. ми спостерігаємо, що структурі видатків на економічну діяльність найбільшу питому вагу становлять видатки на транспорт та іншу економічну діяльність. Зокрема, у 2023 році видатки на іншу економічну діяльність становили 31,47 млрд. грн або 27,86 % у структурі видатків, у 2022 році – 27,08 млрд. грн або 44, 35% у структурі видатків, у 2021 році – 27,77 млрд. грн або 24.72 % у структурі видатків. Видатки на транспорт у 2023 році становили 65,66 млрд. грн або 58,12 % у структурі видатків, у 2022 році – 29,81 млрд. грн або 48,82% у структурі видатків, у 2021 році – 58,82 млрд. грн або 52,35 % у структурі видатків. Видатки на загальну економічну, торговельну та трудову діяльність становили 0,21 млрд. грн або 0,19 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,03 млрд. грн або 0,06% у структурі видатків, у 2021 році – 0,14 млрд. грн або 0,13 % у структурі видатків. Видатки на сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство у 2023 році становили 0,59 млрд. грн або 0,52 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,15 млрд. грн або 0,26% у структурі видатків, у 2021 році – 0,44 млрд.

грн або 0,4 % у структурі видатків. Видатки на паливно-енергетичний комплекс у 2023 році становили 0,002 млрд. грн або 0,00 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,0008 млрд. грн або 0,00% у структурі видатків, у 2021 році – 0,009 млрд. грн або 0,001 % у структурі видатків. Видатки на іншу промисловість та будівництво у 2023 році становили 11,78 млрд. грн або 10,43 % у структурі видатків, у 2022 році – 2,92 млрд. грн або 4,78% у структурі видатків, у 2021 році – 22,69 млрд. грн або 20,14 % у структурі видатків. Видатки на зв'язок, телекомунікації та інформатику у 2023 році становили 2,16 млрд. грн або 1,91 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,73 млрд. грн або 1,21% у структурі видатків, у 2021 році – 1,95 млрд. грн або 1,74 % у структурі видатків. Видатки на інші галузі економіки у 2023 році становили 1,08 млрд. грн або 0,96 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,53 млрд. грн або 1,21% у структурі видатків, у 2021 році – 0,56 млрд. грн або 0,5 % у структурі видатків. Динаміка структури видатків на охорону навколишнього природного середовища за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.18. [34]:

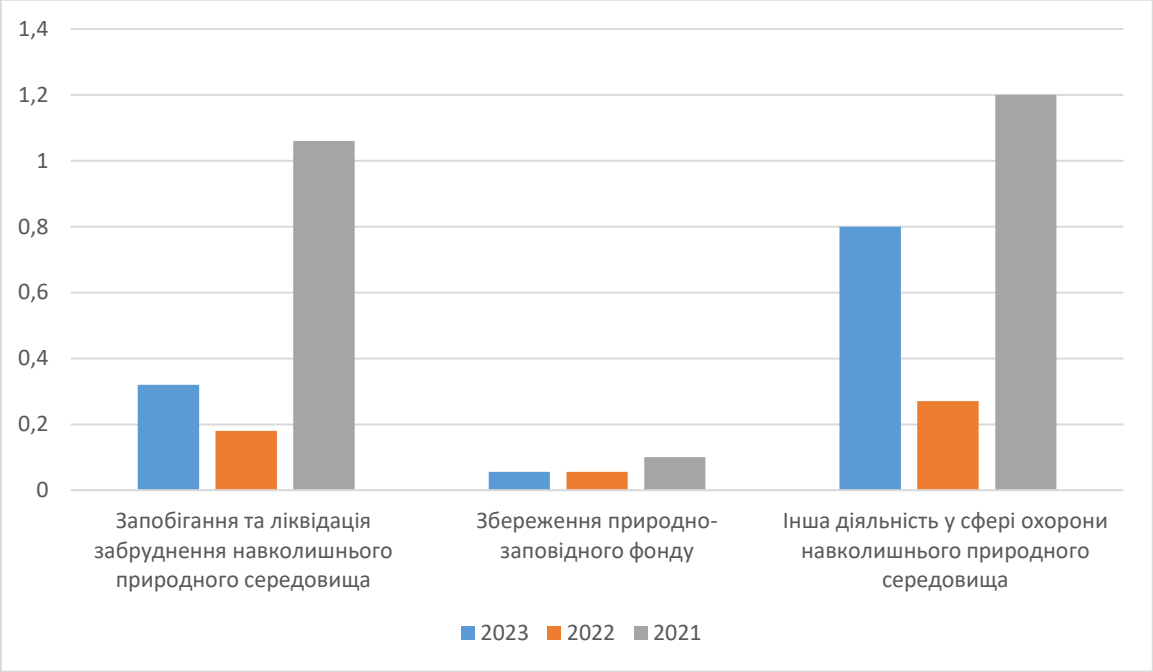

Рис. 2.18. Динаміка структури видатків на охорону навколишнього природного середовища за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис. 2.18. ми спостерігаємо, що структурі видатків на охорону навколишнього природного середовища найбільшу питому вагу становлять видатки на іншу діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, у 2023 році видатки на іншу діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища становили 0,8 млрд. грн або 67,81 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,27 млрд. грн або 52,84% у структурі видатків, у 2021 році – 1,2 млрд. грн або 51,93 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища у 2023 році становили 0,32 млрд. грн або 27,47 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,18 млрд. грн або 36,04% у структурі видатків, у 2021 році – 1,6 млрд. грн або 43,92 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на збереження природно-заповідного фонду у 2023 році становили 0,056 млрд. грн або 4,72 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,056 млрд. грн або 11,02% у структурі видатків, у 2021 році – 1,2 млрд. грн або 4,16 % у структурі видатків. Динаміка структури видатків на житлово-комунальне господарство за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.19. [34]:

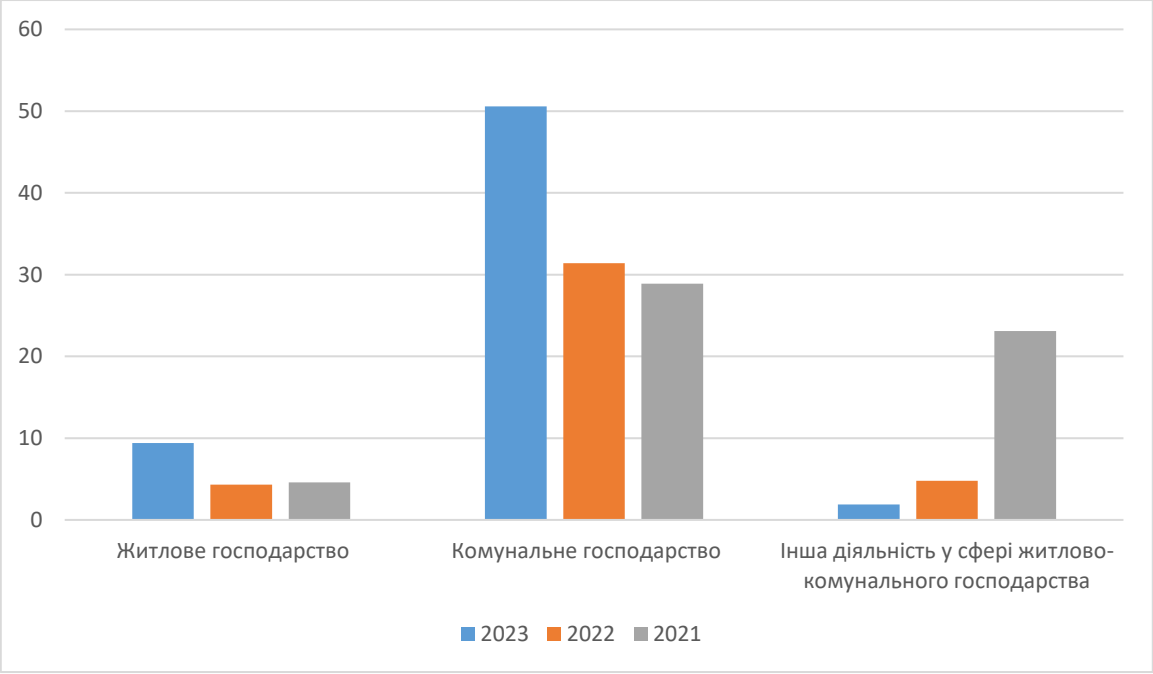

Рис. 2.19. Динаміка структури видатків на житлово-комунальне господарство за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис. 2.19. ми спостерігаємо, що структурі видатків на житлово-комунальне господарство найбільшу питому вагу становлять видатки на комунальне господарство. Зокрема, у 2023 році видатки на комунальне господарство становили 50,5 млрд. грн або 81,6 % у структурі видатків, у 2022 році – 31,4 млрд. грн або 77,33% у структурі видатків, у 2021 році – 28,9 млрд. грн або 51,02 % у структурі видатків. Видатки на житлове господарство у 2023 році становили 9,4 млрд. грн або 15,19% у структурі видатків, у 2022 році – 4,3 млрд. грн або 10,81% у структурі видатків, у 2021 році – 4,6 млрд. грн або 8,22 % у структурі видатків. Видатки на іншу діяльність у сфері житлово-комунального господарства у 2023 році становили 1,9 млрд. грн або 3,2% у структурі видатків, у 2022 році – 4,8 млрд. грн або 11,86% у структурі видатків, у 2021 році – 23,1 млрд. грн або 40,76 % у структурі видатків. Динаміка структури видатків на охорону здоров'я за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.20. [34]:

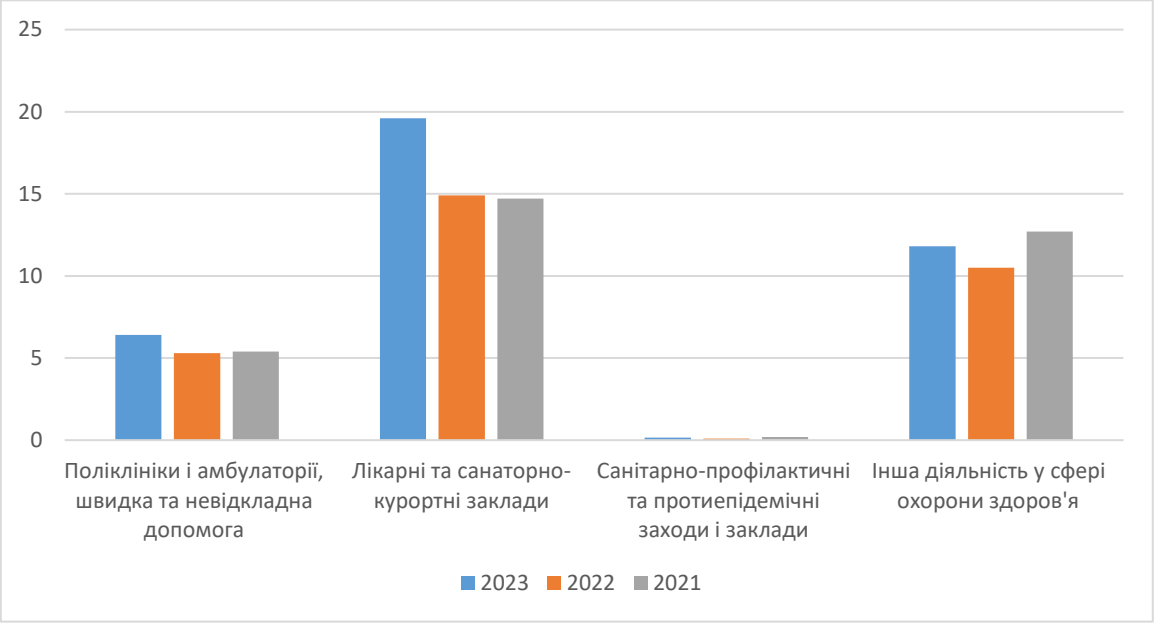

Рис. 2.20. Динаміка структури видатків на охорону здоров'я за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис. 2.20. ми спостерігаємо, що структурі видатків на охорону здоров'я найбільшу питому вагу становлять видатки на лікарні та

санаторно-курортні заклади. Зокрема, у 2023 році видатки на лікарні та санаторно-курортні заклади становили 19,6 млрд. грн або 51,57 % у структурі видатків, у 2022 році – 14,9 млрд. грн або 48,35% у структурі видатків, у 2021 році – 14,7 млрд. грн або 44,45 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладну допомогу у 2023 році становили 6,4 млрд. грн або 17,01 % у структурі видатків, у 2022 році – 5.3 млрд. грн або 17,18% у структурі видатків, у 2021 році – 5,4 млрд. грн або 16,36 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади у 2023 році становили 0,16 млрд. грн або 0,42 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,1 млрд. грн або 0,35% у структурі видатків, у 2021 році – 0,2 млрд. грн або 0,61 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на іншу діяльність у сфері охорони здоров'я у 2023 році становили 11,8 млрд. грн або 31 % у структурі видатків, у 2022 році – 10,5 млрд. грн або 34,13% у структурі видатків, у 2021 році – 12,7 млрд. грн або 38,57 % у структурі видатків. Динаміка структури видатків на духовний і фізичний розвиток за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.21. [34]:

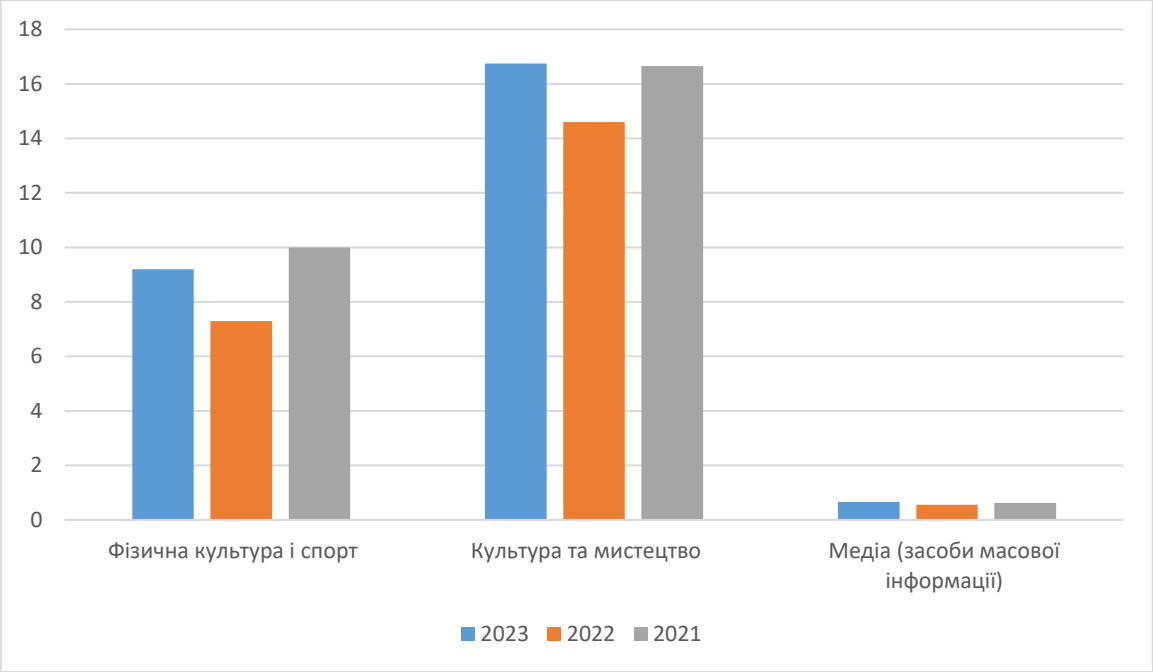

Рис. 2.21. Динаміка структури видатків на духовний і фізичний розвиток за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис. 2.21. ми спостерігаємо, що структурі видатків на духовний і фізичний розвиток найбільшу питому вагу становлять видатки на культуру та мистецтво. Зокрема, у 2023 році видатки на культуру та мистецтво становили 16,75 млрд. грн або 62,85 % у структурі видатків, у 2022 році – 14,6 млрд. грн або 64,83% у структурі видатків, у 2021 році – 16,65 млрд. грн або 60,81 % у структурі видатків.

У 2023 році видатки на фізичну культуру і спорт становили 9,2 млрд. грн або 34,66 % у структурі видатків, у 2022 році – 7,3 млрд. грн або 32,72% у структурі видатків, у 2021 році – 10 млрд. грн або 36,86 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на Медіа (засоби масової інформації) становили 0,66 млрд. грн або 2,49 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,55 млрд. грн або 2,46% у структурі видатків, у 2021 році – 0,63 млрд. грн або 2,33 % у структурі видатків. Динаміка структури видатків на соціальний захист за період 2021 – 2023 рр. представлено на рис. 2.22. [34]:

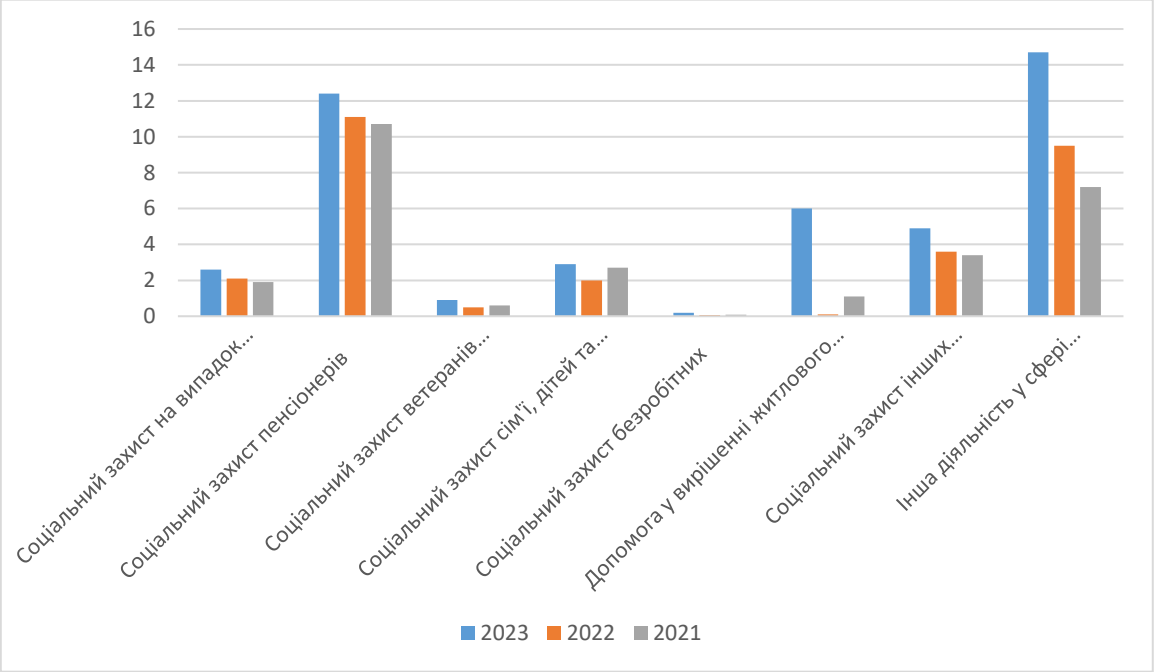

Рис. 2.22. Динаміка структури видатків на соціальний захист за період 2021 – 2023 рр.

Отже, згідно даних рис.2.22. ми спостерігаємо, що структурі видатків на соціальний захист найбільшу питому вагу становлять видатки на соціальний захист пенсіонерів. Зокрема, у 2023 році видатки на соціальний захист пенсіонерів становили 12,4 млрд. грн або 27,68 % у структурі видатків, у 2022 році – 11,1 млрд. грн або 38,02% у структурі видатків, у 2021 році – 10,7 млрд. грн або 38,43 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності становили 2,6 млрд. грн або 5,88 % у структурі видатків, у 2022 році – 2,1 млрд. грн або 7,25% у структурі видатків, у 2021 році – 1,9 млрд. грн або 7,02 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на соціальний захист ветеранів війни та праці становили 0,9 млрд. грн або 2,04 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,5 млрд. грн або 1,89% у структурі видатків, у 2021 році – 0,6 млрд. грн або 2,33 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді становили 2,9 млрд. грн або 6,6 % у структурі видатків, у 2022 році – 2 млрд. грн або 7,06% у структурі видатків, у 2021 році – 2,7 млрд. грн або 9,86 % у структурі видатків. У 2023 році видатки на соціальний захист безробітних становили 0,2 млрд. грн або 0,58 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,06 млрд. грн або 0,23% у структурі видатків, у 2021 році – 0,08 млрд. грн або 0,3% у структурі видатків. У 2023 році видатки на допомогу у вирішенні житлового питання становили 6 млрд. грн або 13,46 % у структурі видатків, у 2022 році – 0,1 млрд. грн або 0,37% у структурі видатків, у 2021 році – 1,1 млрд. грн або 4,11% у структурі видатків. У 2023 році видатки на соціальний захист інших категорій населення становили 4,9 млрд. грн або 10,96% у структурі видатків, у 2022 році – 3,6 млрд. грн або 12,64% у структурі видатків, у 2021 році – 3,4 млрд. грн або 12,26% у структурі видатків. У 2023 році видатки на іншу діяльність у сфері соціального захисту становили 14,7 млрд. грн або 32,8% у структурі видатків, у 2022 році – 9,5 млрд. грн або 32,54% у структурі видатків, у 2021 році – 7,2 млрд. грн або 25,7% у структурі видатків.

Отже, аналіз даних свідчить про те, що видати місцевих бюджетів України за аналізований період у відповідності до пріоритетів характеризуються чітко окресленою соціальною спрямованістю. Найбільшу частку серед видатків місцевих бюджетів України в період 2021 – 2023 рр. займають видатки на освіту, зокрема, загальну середню освіту. Крім того у 2023 році відмічається зростання обсягів коштів, які скеровуються місцевими бюджетами України на фінансування даних потреб. Незважаючи на зростання видатків на соціальну сферу, сьогодні спостерігається недостатнє її фінансування для задоволення реальних потреб цієї сфери. Зокрема, в сфері освіти, видатки із місцевих бюджетів здебільшого спрямовані на оплату праці, придбання учбової літератури, проте на сьогодні видатки на освітню сферу перебувають на не достатньому рівні для покриття необхідного рівня забезпечення даної сфери. Недостатній рівень фінансування освітньої сфери призводить до проблеми із наданням якісних освітніх послуг з підготовки фахівців, утримуванням висококваліфікованого педагогічного і науково-педагогічного персоналу, розвитком його інтелектуального потенціалу, підтримуванням в належному стані матеріально-технічної бази. Фінансування широкої мережі закладів освіти, в умовах хронічного дефіциту місцевих бюджетів, не відповідає сучасним тенденціям в освіті розвинутих країн, що стає непосильним тягарем на бюджети місцевих громад. Водночас на сьогодні реформування сфери освіти передбачає реорганізацію закладів освіти та їх укрупнення, що сприятиме «вивільненню» фінансових ресурсів для подолання фінансової кризи в сфері освіти.

Поряд із значними видатками на сферу освіти, надзвичайно низькими видатками є видатки на охорону здоров’я, що демонструє неефективність проведених реформ. Дефіцит фінансових ресурсів в сфері охорони здоров’я призводить до виникнення ряду проблем: скорочуються медичні кадри, кількість медичних закладів, ліжковий фонд та знижується якість медичного обслуговування, особливо у сільських населених пунктах. Проведення оптимізації медичних закладів, тобто їх скорочення, а також збільшення дистанції між медичним

закладом та пацієнтами призводить до проблем із наданням медичної допомоги останнім, особливо тим, які проживають у сільських населених пунктах. Крім того значний дефіцит видатків на санітарно-профілактичні та проти епідеміологічні заходи і заклади веде до небезпеки зростання спалахів інфекційних захворювань серед населення.

В складних умовах знаходиться фінансування соціального захисту населення. На критичному рівні знаходиться фінансування ветеранів війни та безробітного населення. Недостатнє забезпечення соціального захисту населення призводить до виникнення фінансового розшарування населення та його депривації населення.

Видатки на охорону навколишнього середовища для забезпечення гарантованого ст. 50 Конституції України права на безпечне для життя і здоров'я, довкілля, перебувають на низькому рівні та потребують оптимізації. При досить високій частці видатків із місцевих бюджетів на економічну діяльність, вони не здатні покрити нормальне функціонування підприємств та господарств, які перебувають у власності громад. Переважна більшість підприємств державного сектору потребують ремонту, а отже, значних фінансових видатків.

Таким чином, на сьогодні значна частина видатків з місцевих бюджетів має соціальну спрямованість. Проте, видатки з місцевих бюджетів є недостатніми для забезпечення сталого розвитку регіонів та України в цілому. Для ефективного виконання органами місцевої влади покладених на них повноважень необхідно зміцнити дохідну базу державних бюджетів та знайти нові нетрадиційні джерела надходжень до місцевих бюджетів.

.У 2023 році попри війну, спостерігається позитивна динаміка зростання надходжень до місцевих бюджетів. Зростання доходів місцевих громад сприяло розробці місцевих програм розвитку громад на локальному рівні та підвищенні добробуту населення. У 2023 році спостерігається зниження частки доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України, що свідчить про зниження ступеня участі місцевого самоврядування в розв’язанні проблем

розвитку регіонів та зростання залежності від рішень центральної влади. У структурі місцевих бюджетів найбільшу питому вагу становлять податкові надходження.

У 2023 році видатки з місцевих бюджетів зростають у порівнянні із 2022 роком на 162 527.3 млн. грн. та становлять 646822.5 млн. грн. Найбільшу питому вагу у структурі видатків з місцевих бюджетів становлять видатки на освіту та видатки на економічну діяльність, що безпосередньо сприяє розвитку інтелектуального потенціалу країни. Видатки на охорону навколишнього середовища перебувають на низькому рівні та потребують оптимізації.

РОЗДІЛ 3. МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

3.1. Перспективний досвід формування та використання місцевих бюджетів європейських країн та можливості його запровадження в Україні.

Для розвитку та вдосконалення вітчизняної системи формування та використання місцевих бюджетів важливим є глибоке вивчення зарубіжного досвіду європейських країн з даного питання. Особливу увагу потрібно звернути на бюджетну децентралізацію зарубіжних країн та їх досвід в її реалізації. Як відмічалося попередньому розділі у 1985 році була прийнята Європейська Хартія про місцеве самоврядування, яку ратифікувало 47 країн, зокрема, і Україна, що стало початком процесу децентралізації в країнах Європи [1; 5; 12]. Розвиток економічної та фінансової децентралізацією в Європі призвело до формування міжурядових фінансових відносин, які будуються на таких принципах, як бюджетний унітаризм та бюджетний федералізм. В рамках децентралізації в країнах Європи відбувся перерозподіл функцій між органами центральної влади та органами місцевих самоврядувань та делегуванню останнім ряду функцій та повноважень тощо. Децентралізація сприяла створенню на місцях компетентних, самодостатніх, підконтрольних населенню центрів прийняття рішень, які здатні ефективно акумулювати та розпоряджатися фінансами ресурсами, які зосередилися на місцевих рівнях.

Світова практика свідчить, що місцеві ресурси – це основна складова фінансів органів місцевого самоврядування, при цьому формування та затвердження місцевих бюджетів здійснюється на окремих адміністративних територіях. Під час формування місцевих бюджетів органами місцевого самоврядування враховуються не лише потреби у соціальному та економічному зростанні регіону, але й потреба

фінансового забезпечення самих органів місцевого самоврядування для забезпечення виконання покладених на них повноважень.

Місцеві бюджети всіх зарубіжних країн поділяються на два види поточні (адміністративні) та бюджети розвитку (інвестиційні бюджети). Під час формування місцевих бюджетів беруться до уваги видатки, які поділяються на поточні та капітальні. Надходження до місцевих бюджетів включають місцеві податки та збори, платежі, загальні субсидії, які надає державна влада та інші надходження.

Загалом доходи місцевих бюджетів країн Європи, зокрема, як і в Україні, включають податкові та неподаткові надходження. Податкові надходження (податки, збори, інші обов'язкові платежі тощо) є основою бюджетних надходжень всіх місцевих бюджетів європейських країн. Неподаткові надходження складають меншу частку доходів місцевих бюджетів у порівнянні із податковими надходженнями. Формування доходів місцевих бюджетів зарубіжних країн здійснюється із врахуванням рівня децентралізації влади в країні. Країнами-лідерами, які мають найбільші частки у структурі доходів від податкових надходжень є: Швеція (63 %) та Швейцарія (59 %), а також Іспанія, Франція, Італія (більше 55 %) [28, с. 66]. Зокрема, місцеві податки утворюють близько 60% прибуткової бази місцевих органів влади в Німеччині, 48% – у Швейцарії, 38% – в Італії, 45% – в Австралії, 44% – в Норвегії тощо [51, с. 104].

Країни Європи мають досить таки різноманітну систему місцевого оподаткування. В різних країнах кількість видів місцевих податків відрізняється зокрема: у Франції місцевих податків та зборів понад 40, Німеччині – 55, Італії – близько 70, Бельгії – близько 100 [30, с. 67]. Крім того місцеві бюджети європейських країн «поповнюються» за рахунок двох-трьох основних видів податків, які є основною частиною доходів місцевих бюджетів.

Особливою відмінністю податкової системи України від податкових систем зарубіжних країн є відсутність повноцінного оподаткування майна (серед яких

податок на майно відмінний від земельної ділянки та податок на розкіш). Зокрема, громадяни Австрії, які мають нерухомість, площа яких складає 500-600 м² зобов'язані сплачувати державі податок на нерухомість у розмірі 10-15 тисяч євро на рік, в Угорщині під час придбання нерухомості мешканці сплачують разовий податок на придбання нерухомості. В зарубіжних країнах також існують інші види податків які застосовують до власників у власності яких перебувають дорогі яхти, приватні літаки, вертольоти, дорогі автомобілі тощо [2; 9; 17; 29]. Завдяки таким податкам влада зарубіжних країн збільшує тиск на більш багаті верстви населення та знижує тиск на більш бідні. Значну частку майнових податків місяць бюджети також таких країн як Франція, Латвія, Литва, Румунія тощо.

Важливим джерелом надходжень до місцевих бюджетів в Польщі є також податок на нерухомість. В цій країні оподатковуються землі, будівлі, зокрема, і ті, що використовуються для ведення бізнесу. Оподаткування нерухомості в Польщі не залежить чи від того чи забудована, чи не забудована ділянка (виняток становлять лише ділянки для ведення сільського та лісового господарства). Ставку податку визначає Муніципальна рада, базуючись на верхніх межах ставок, які оголосив міністр фінансів. При цьому зростання ставок податку відбувається щороку з огляду на рівень інфляції.

Провідні світові науковці відмічати ефективність податків на нерухомість на місцевих рівнях. Ефективність оподаткування нерухомості полягає в тому, що об'єкт нерухомості легко підлягає ідентифікації та оподаткуванню, адже він територіально прив'язаний, а перенесення його в інше місце, як рухоме майно, є неможливим. Тому в даному випадку власникам нерухомого майна складно уникнути сплати податку, як у випадку із рухомим майном. Разом з тим варто зауважити, що такий вид податків має не лише позитивну сторону (стабільне надходження податків), але й негативну, а саме складність оцінки щодо визначення ставки податку.

Податки на власність не зменшують податкову базу загальнодержавних податків та зборів; для них характерна стабільність надходжень, на відміну від податку на прибуток чи податку на додану вартість. Крім того, податок на майно можна розглядати і як плату за послуги влади для його захисту та утримання. До негативних рис належить складність в адмініструванні, пов'язана з відсутністю об'єктивних методик оцінки вартості майна та відсутністю прямого зв'язку між вартістю майна та доходами, що отримує його власник.

В Україні базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток згідно ст. 266 Податкового кодексу України [44]. За об'єкти житлової нерухомості податок для фізичних осіб розраховується за площу, що перевищує для квартир – 60 кв. метрів, житлових будинків – 120 кв. метрів, різних типів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, – 180 кв. метрів [11]. При цьому, зауважимо що під час визначення майнового податку на нерухомість в Україні не враховується ринкова вартість майна, доходи громадян, а також їх співвідношення. Тому доцільно розглянути досвід Німеччини щодо використання майнового податку. Зокрема, в Німеччині здійснюється оподаткування не площі нерухомості, а її ринкової вартості. На формування ринкової вартості нерухомого майна впливають: його стан, розташування, інфраструктура тощо. Такий підхід Німеччини сприяє соціальній справедливості під час оподаткування нерухомого майна. Натомість в Україні не враховується ринкова вартість нерухомості, мешканці сплачують майновий податок незалежно від їх фінансового стану. Тому ми вважаємо, що в даному випадку Україна, з огляду на досвід Німеччини, повинна переглянути базу оподаткування нерухомості.

Іншим важливим джерелом надходжень до місцевих бюджетів в європейських країнах є податок на прибуток громадян. У європейських країнах застосовується прогресивна шкала стягування прибуткового податку, тобто розмір податку на прибуток залежить від розміру заробітної плати [8; 15; 16; 35; 43]. Наприклад, в державі можуть бути п'ять податкових категорій, а максимальною

ставкою прибуткового податку є 50% з розрахунку на дохід в 1 мільйон євро. Тобто, здійснюється оподаткування 50% кожного додаткового євро доходу понад 1 млн євро. Серед країн, які мають найвищі ставки податку на доходи фізичних осіб варто відмітити Данію (59%) Францію (55,4%), Австрію (55%), Іспанію (54%) Бельгію (53,5%), Фінляндію (53,4%), Португалію (53%) тощо [32].

Як вже відмічалось вище у європейських країнах застосовується прогресивна шкала стягування прибуткового податку, тобто громадяни, які мають низький дохід, можуть звільнятися від сплати податків [10; 14; 26; 42; 56]. Зокрема, у Франції п'ять податкових категорій, зокрема, якщо річний прибуток менше 10 225 євро відсоток податку складає 0%; ри річному прибутку у 10 226 – 26 070 євро відсоток податку складає 11%. У Німеччині чотири податкових категорії, зокрема, при розмірі зарплати в діапазоні 9 169-13 966 євро податок на прибуток складає 14%; при доході 13 967-54 949 євро - 24%. У Польщі використовується так звані податкові пороги. У Польщі є два податкових пороги (17% та 32% у залежності від величини доходу) [18]. Отже, чим вищий рівень заробітної плати – тим вищий податок на доходи фізичних осіб. Таким чином, зарубіжні країни сприяють справедливому розподілу ставки податку на доходи в залежності до майнового стану людини. В Україні ж на сьогодні застосовується плоска шкала ПДФО. Прогресивну шкалу оподаткування доходів громадян було скасовано у 2004 році. Ставка податку на доходи фізичних осіб в Україні є фіксованою та складає 18%. Тому, на нашу думку, доцільно, впровадити прогресивну шкалу стягування прибуткового податку, що забезпечить диференційований підхід до оподаткування та зростання надходжень до місцевих бюджетів.

Видатки з місцевих бюджетів розвинених європейських країн характеризується посиленою соціальною спрямованістю. Переважно соціальна сфера є пріоритетною у фінансовій політиці [24; 4; 47]. Аналізуючи видатки європейських країн, доцільно зупинитися насамперед на таких країнах як Німеччина, Франція, скандинавські країни видатки місцевих бюджетів яких,

насамперед, спрямовані на соціальну сферу. Зокрема, в Німеччині значна частина видатків спрямовується на міністерства у справах сім'ї, літніх людей тощо. Значну частку даних витрат становлять соціальні виплати, а 25% видатків спрямовуються на початкові і середні школи. Серед ключових пріоритетів політики Німеччини можна виділити інвестиції в такі галузі, як освіта та дослідження; цифрова інфраструктура; перспективна транспортна інфраструктура; кліматично сприятлива трансформація економіки [40, с. 131]. У Скандинавських країнах (Швеції, Норвегії, Данії, Фінляндії, Ісландії) соціальна сфера є пріоритетною у фінансовій політиці. Скандинавські країни надають багато різноманітних соціальних послуг безкоштовно. У Франції третина всіх видатків спрямовані на освіту та культуру, важливою складовою витрат даної країни є витрати на розвиток інфраструктури.

Таким чином, розвинені європейські країни використовують прогресивну шкалу стягування прибуткового податку, що сприяє диференціації та зростанню надходжень до місцевих бюджетів. Особливою відмінністю є наявність в зарубіжних країн податку «на розкіш». В Україні податок «на розкіш» потребує реформування. Видаткова політика європейських країн характеризується соціальним спрямуванням.

3.2. Напрями зміцнення місцевих бюджетів в Україні як основи фінансового забезпечення розвитку регіонів.

Дослідивши основні джерела надходження до місцевих бюджетів у попередніх розділах, ми дійшли висновку, що основними джерелами надходження до місцевих бюджетів для забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є податкові надходження. В ході аналізу структури податкових надходжень ми встановили, що найбільшу питому вагу в структурі податкових надходжень складають податки на доходи, податки на прибуток, податки на

збільшення ринкової вартості. Виокремлюють наступні чинники які впливають на формування податкових надходжень:

- кількість платників податку;
- легалізація доходів платників податку;
- заробітна плата;
- соціальні пільги тощо.

Таким чином, на обсяги податкових надходжень впливають рівень економічного розвитку регіону на відповідній адміністративно-територіальній одиниці, а також рівень доходів місцевого населення, що свідчить про виконання ПДФО стабілізаційної та регулюючої ролі. Разом з тим зауважимо, що на сьогоднішній день спостерігається диференційована фінансова спроможність адміністративно-територіальних одиниць, наслідок наявного нерівномірного ендогенного потенціалу регіонів. В результаті проведення реформи децентралізації було здійснено перерозподіл податкових надходжень між державним бюджетом та місцевими бюджетами, однак даний перерозподіл податкових надходжень не приніс позитивного результату для невеликих населених пунктів, зокрема, доцільно врахувати той факт, що не всі населені пункти мають показники високого та стабільного економічного розвитку. Здебільшого невеликі населені пункти (селах, селищах) мають низький економічний потенціал, що призводить до відтоку робочої сили до регіонів з більш високим економічним розвитком.

Варто звернути увагу на особливості зарахування ПДФО до місцевих бюджетів. Зокрема, згідно ст. 168.4. Податкового кодексу [44] «податок, утриманий з доходів резидентів та нерезидентів, зараховується до відповідних бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України», 168.4.3. «суми податку на доходи, нараховані відокремленим підрозділом на користь фізичних осіб, за звітний період перераховуються до відповідного бюджету за місцезнаходженням такого відокремленого підрозділу» та ст. 98 Цивільного Кодексу [57] «місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу». При

цьому сьогодні спостерігається ситуація коли ПДФО сплачується до бюджетів за місцем розташування центральних офісів підприємств. Відтак ПДФО працівників, які працюють на підприємстві, сплачується до бюджетів за місцем розташування центральних офісів підприємств, що зумовлює відтік фінансових ресурсів від тих адміністративно-територіальних одиниць, де вони фактично проживають, проте користується тими суспільними послугами, які надає адміністративно-територіальна одиниця їхнє місця проживання, що негативно впливає на економічний розвиток регіону, який прямо пропорційно позначається на формуванні місцевих бюджетів. Водночас підкреслимо, що переважно сільське населення працює не за місцем реєстрації (проживання), а в містах.

Таким чином ми вважаємо, що було більш доцільно змінити бюджет зарахування ПДФО, враховуючи місце проживання (реєстрації) людей, які отримують від адміністративно-територіальних одиниць соціальні послуги. Адже внаслідок відтоку ПДФО від невеликих населених пунктів, сільські бюджети недоотримують частину даного податку. Тому, на нашу думку, слід внести зміни до зарахування ПДФО до місцевих бюджетів, враховуючи місце проживання (реєстрації) працюючого населення. Зокрема, потрібно передбачити внесення змін до ст. 168.4.3. Податкового кодексу України та передбачити її формулювання наступним чином: «суми податку на доходи, нараховані відокремленим підрозділом на користь фізичних осіб, за звітний період перераховуються до відповідного бюджету за місцем реєстрації фізичних осіб». Внесення змін до Податкового кодексу сприятиме:

1) стимулюванню економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць;

2) справедливому нарахуванню ПДФО до місцевих бюджетів.

Наступним етапом нашого дослідження є місцеві податки та збори. Зауважмо, що до проведення реформи децентралізації, даний вид надходжень суттєво не впливав на місцеві бюджети, проте після реформи децентралізації місцеві податки

та збори стали важливою складовою дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема, у 2023 році місцеві податки та збори у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів склали 23,01%. Водночас зазначимо, що податок на майно важлива частина місцевих бюджетів розвинених зарубіжних країн. Даний податок у структурі надходжень місцевих бюджетів характеризується значними перевагами, зокрема:

- стабільністю надходжень;
- можливості уникнення корупції;
- можливості уникнення ухилення від його сплати;
- є передбачуваним для платників податків. тощо

Європейські країни приділяють значну увагу податку на майно, при цьому спостерігаються тенденції щодо переорієнтування місцевих бюджетів зарубіжних країн замість податку на доходи на податок на майно, адже в світлі європейських досліджень податок на доходи є шкідливим. Що стосується України, то ми вважаємо, що податок на майно (нерухоме майно, транспортний податок) не є повноцінно сформованим. В Україні існують наступні проблеми справляння даного податку:

- не все нерухоме майно в Україні є зареєстрованим в електронній базі реєстру прав власності на нерухоме майно;
- користування нерухомим майном в сільських населених пунктах без введення його в експлуатацію;
- податок на майно є непривабливим для мешканців адміністративно-територіальних громад.

Варто також зауважити, що мешканці адміністративно-територіальних громад сприймають даний вид податку як несправедливий, адже перед запровадженням даного податку, даний податок влада характеризувала як податок для багатих. Однак на сьогодні ми спостерігаємо ситуацію, що даний податок сплачується людьми не лише середнього класу, але людьми які мають низькі

фінансові доходи. Адже згідно ст. 266.3.1. Податкового кодексу [44] «базою оподаткування є загальна площа об’єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток». У ст. 266.4.1. Податкового кодексу зазначено, що оподатковуються [44]:

1. квартири незалежно від їх кількості - від 60 кв. метрів;
2. житлові будинки незалежно від їх кількості - від 120 кв. метрів;
3. різні типи об’єктів житлової нерухомості, в тому числі їх частки (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), – від180 кв. метрів

Тобто із з запровадженням даного податку, податок на майно втратив свою першочергову мету, а саме оподаткування «розкоші», що призвело до нівелювання диференціації сплати даного податку відповідно до майнового стану фізичних осіб. Такий крок влади призвів до того, що населення сприймає даний податок як несправедливий, тому на сьогодні спостерігаються проблеми із реєстрацією нерухомого майна та надходженням даного податку до місцевих бюджетів. Тому, на нашу думку, варто звернути увагу на цінний зарубіжний досвід справляння податку на майно. Враховуючи досвід Німеччини, ми пропонуємо змінити базу оподаткування нерухомого майна із «загальної площі об’єкта житлової та нежитлової нерухомості» на її «ринкову вартість майна» та внести зміни до ст. 266.3.1. Податкового кодексу у наступному формулюванні «базою оподаткування є ринкова вартість об’єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток». Такий крок сприятиме соціальній справедливості під час оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості та підвищенню довіри до влади.

Іншим напрямом зміцнення місцевих бюджетів є оптимізація екологічних податків. Варто зауважити, що в Україні, зокрема, у 2023 році, екологічний податок у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів склав 0,32%, що є досить низьким показником в порівнянні з європейськими країнами. При тому як в інших країнах Європи цей показник коливається у межах 4 – 12%. Наприклад, у Німеччині

та Франції 4 – 5%, у Польщі майже 8%. Одними з основних факторів впливу на розвиток екологічного оподаткування в Україні є наступні [20]:

– В Україні запроваджено програму пільгового кредитування екопрограм модернізації підприємств найбільших забруднювачів довкілля, проте зацікавленість бізнес-сектору у використанні таких програм та проведенні модернізації низька. Суми екологічного податку, які сплачують підприємства, незначні, і не стимулюють проводити високовартісну модернізацію.

– Постійна зміна пропорцій розподілу коштів від сплати екологічного податку між державним і місцевими бюджетами та між спеціальним і загальним фондами бюджетів унеможливлюють формування послідовної політики природоохоронної діяльності та реалізації багаторічних програм у цій сфері.

– В Україні більшу частину забруднень атмосферного повітря та поверхневих водних об’єктів генерує сфера енергетики. У європейських країнах переважна частина екологічних податків справляється саме з виробництва та постачання енергії.

Отже, питання оновлення екологічного податку в Україні є сьогодні досить актуальним, враховуючи негативне екологічне становище в регіонах, де розташована велика кількість промислових підприємств, які чинять негативний вплив на навколишнє середовище. У такого роду підприємств зазвичай відсутня значна модернізація обладнання, що підвищує ризик зростання забруднення навколишнього середовища. Разом з тим, оновлення механізму екологічного оподаткування матиме наступні переваги:

– встановлення ціни за негативний вплив на навколишнє середовище;

– стимулювання зниження викидів в навколишнє середовище;

– знизяться видатки з місцевих бюджетів на екологічний розвиток територій адміністративно-територіальних одиниць тощо.

Для оптимізації екологічних податків доцільно поступово збільшувати ставки податку на викиди забруднюючих речовин та наближати їх до стандартів, які застосовують країни ЄС. Зокрема, у Фінляндії ставка на викиди двоокису вуглецю становить 62,18 євро (68 дол. США); у Польщі – 0,09 євро (0,10 дол. США). В Україні, згідно ст. 243.4. Податкового кодексу України «ставка податку за викиди двоокису вуглецю становить 30 гривень за 1 тонну» [44], що є недостатньою та не мотивує власників підприємств модернізувати обладнання.

Також ми вважаємо що доцільним відмінити ліміт за викиди двоокису вуглецю в обсязі не більше 500 тонн за рік, які визначені в ст. 240.7. Податкового кодексу України [44]. В Україні платниками податку за викиди двоокису вуглецю є суб'єкти, якщо в разі їх діяльності річний обсяг викидів двоокису вуглецю перевищує 500 тонн за рік. Відміна ліміту на викиди двох окису вуглецю сприятиме екологічно відповідальній поведінці економічних агентів, в яких річний обсяг викидів двоокису вуглецю не перевищує 500 т. та зростанню надходжень до місцевих бюджетів та розвитку «зеленої економіки».

До заходів оптимізації екологічних податків в Україні доцільно включити також штрафні санкції, а саме їх збільшення у випадку порушення вимог екологічного законодавства. При цьому у випадку порушення вимог екологічного законодавства, зокрема, перевищення встановлених дозвільних норм, варто запровадити диференційованість ставок екологічного податку. Також, на нашу думку, зниженню видатків з місцевих бюджетів на екологію сприятимуть впровадження нових стимулів для підвищення екологічно відповідальної поведінки економічних агентів. Зокрема, серед стимулів можна виділити зниження податкових зобов'язань для підприємств які здійснюють екологічну трансформацію. Водночас в реаліях вітчизняної економіки доцільно підвищити ефективність використання коштів з місцевих бюджетів на екологічні програми розвитку. Ми вважаємо, що даної мети можна досягти шляхом збільшення прозорості використання бюджетних коштів на екологічні програми. Тому

першочерговим завданням є покращення системи моніторингу використання надходжень від екологічного податку та проведення ревізії переліку видів діяльності, які включені до природоохоронних заходів для того щоб виключити випадки марнотратства коштів з місцевих бюджетів тощо.

Таким чином, вітчизняна система справляння податків потребує подальшого реформування. Приведення податкової системи у відповідність до законодавства європейських країн. Оптимізацію податкових надходжень для подальшого економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, які мають низькі показники економічного зростання.

Доходи місцевих бюджетів країн Європи, зокрема, як і в Україні, включають податкові та неподаткові надходження. Країни Європи мають досить таки різноманітну систему місцевого оподаткування. У європейських країнах застосовується прогресивна шкала стягування прибуткового податку. Зарубіжні країни сприяють справедливому розподілу ставки податку на доходи в залежності до майнового стану людини.

Запропоновано змінити бюджет зарахування ПДФО, враховуючи місце проживання (реєстрації) людей, які отримують від адміністративно-територіальних одиниць соціальні послуги. Запропоновано змінити базу оподаткування нерухомого майна із «загальної площі об’єкта житлової та нежитлової нерухомості» на її «ринкову вартість майна» та внести зміни до ст. 266.3.1. Податкового кодексу України. Для оптимізації екологічних податків доцільно поступово збільшувати ставки податку на викиди забруднюючих речовин та наближати їх до стандартів, які застосовують країни ЄС; відмінити ліміт за викиди двоокису вуглецю в обсязі не більше 500 тонн за рік.

ВИСНОВКИ

Під час написання КРБ було зроблено наступні висновки:

1. Охарактеризовано структуру місцевих бюджетів в Україні та їх роль у соціально-економічному розвитку регіонів. Встановлено, що «бюджет» є законодавчим актом, правовою категорією, фінансовим фондом, регулятором фінансових відносин, формалізацію бюджетних в управлінських актах тощо. Розглянуто співвідношення поняття «бюджет місцевого самоврядування» поняття «місцевий бюджет». Встановлено, що місцеві бюджети – це більш ширше поняття до якого входять також бюджети місцевого самоврядування, які вирішують питання місцевого рівня. Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Проаналізовано фактори формування місцевих бюджетів та їх використання, їх функції та ознаки. Встановлено, що всі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

2. Проаналізовано реформування та особливості формування і використання місцевих бюджетів в Україні. Встановлено, що до 2014 року бюджетна система України характеризувалася високим рівнем централізації повноважень. У 2014 році відбулась зміна механізму бюджетного регулювання чому сприяла реформа бюджетно-фінансової децентралізації шляхом прийняття в квітні 2014 року Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Було внесено зміни до Бюджетного та Податкового Кодексів, а також до Конституції України.

Формування загального фонду місцевих бюджетів здійснюється на основі податкових та неподаткових надходжень, а також доходів від операцій з капіталом.

Формування спеціального фонду здійснюється на основі власних надходжень бюджетних установ, екологічного податку, пайової участі в розвитку інфраструктури населеного пункту, коштів з продажу земельних ділянок, інших надходжень.

Доходи місцевих бюджетів, згідно ст. 9 Бюджетного Кодексу, включають наступні групи: 1) податкові (податок на прибуток, податок на власність, податок на доходи фізичної осіб тощо); 2) неподаткові надходження (державне мито, адміністративні збори та платежі тощо); 3) доходи від операцій з капіталом; 4) міжбюджетні трансферти. Надходження до бюджету є фінансовими ресурсами завдяки яким здійснюється фінансування соіально-економічного розвитку регіону (послуг, підтримки і розвитку інфраструктури тощо). Видатки місцевих бюджетів формуються згідно принципу субсидіарності. Видатки з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад та обласних територіальних громад дещо відрізняються. Видаткова політика місцевих органів влади в першу чергу спрямована на соціально-економічну політику на локальному рівні, а саме забезпечення гарантованих державою послуг та соціально-економічного розвитку регіону

3. Здійснено оцінку доходів місцевих бюджетів України та її роль в розвитку регіонів. Встановлено, що в період 2021 – 2022 рр. спостерігається від'ємна динаміка надходжень до місцевих бюджетів. У 2023 році попри війну, спостерігається позитивна динаміка зростання надходжень до місцевих бюджетів. У 2023 році спостерігається зниження частки доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України, що свідчить про зниження ступеня участі місцевого самоврядування в розв'язанні проблем розвитку регіонів та зростання залежності від рішень центральної влади. У структурі місцевих бюджетів найбільшу питому вагу становлять податкові надходження. Зростання доходів місцевих громад сприяло розробці місцевих програм розвитку громад на локальному рівні та підвищенні добробуту населення

4. Проаналізовано сучасний стан і структуру видатків місцевих бюджетів України. Встановлено, що у 2023 році видатки з місцевих бюджетів зростають у порівнянні із 2022 роком на 162 527.3 млн. грн. та становлять 646822.5 млн. грн. Найбільшу питому вагу у структурі видатків з місцевих бюджетів становлять видатки на освіту та видатки на економічну діяльність, що безпосередньо сприяє розвитку інтелектуального потенціалу країни. Видатки на охорону навколишнього середовища перебувають на низькому рівні та потребують оптимізації.

5. Узагальнено перспективний досвід формування та використання місцевих бюджетів європейських країн та можливості його запровадження в Україні. Встановлено, що доходи місцевих бюджетів країн Європи, зокрема, як і в Україні, включають податкові та неподаткові надходження. Країни Європи мають досить таки різноманітну систему місцевого оподаткування. Особливою відмінністю податкової системи України від податкових систем зарубіжних країн є відсутність повноцінного оподаткування майна. важливим джерелом надходжень до місцевих бюджетів в європейських країнах є податок на прибуток громадян. У європейських країнах застосовується прогресивна шкала стягування прибуткового податку. Зарубіжні країни сприяють справедливому розподілу ставки податку на доходи в залежності до майнового стану людини.

6. Розроблено напрями зміцнення місцевих бюджетів в Україні як основи фінансового забезпечення розвитку регіонів. Запропоновано змінити бюджет зарахування ПДФО, враховуючи місце проживання (реєстрації) людей, які отримують від адміністративно-територіальних одиниць соціальні послуги. пропонуємо змінити базу оподаткування нерухомого майна із «загальної площі об’єкта житлової та нежитлової нерухомості» на її «ринкову вартість майна» та внести зміни до ст. 266.3.1. Податкового кодексу України. Для оптимізації екологічних податків доцільно поступово збільшувати ставки податку на викиди забруднюючих речовин та наближати їх до стандартів, які застосовують країни ЄС. Доцільно відмінити ліміт за викиди двоокису вуглецю в обсязі не більше 500 тонн

за рік, які визначені в ст. 240.7. Податкового кодексу України. Збільшити прозорість використання бюджетних коштів на екологічні програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бончук Н. В. Зарубіжний досвід управління коштами місцевих бюджетів та можливість його імплементації у вітчизняну практику = Foreign experience of local budget management and the possibility of its implementation in domestic practice. Порівняльно-аналітичне право : електронне наукове фахове видання. 2019. № 6. С. 71 – 74.
2. Булавинець В. М. Сучасні зарубіжні тренди формування місцевих бюджетів. Сьомі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія : зб. наук. праць. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 18-22.
3. Бюджетний кодекс України: нормативно правовий акт від 2010 року, № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17
4. Васильєва Н. В., Гринчук Н. М., Дерун Т. М., Куйбіда В. С., Ткачук А.Ф. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади. Практичний посібник. Київ, 2017. 117 с.
5. Воловодик І., Підлиська Мю Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. 2022. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/43751/1/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA.pdf
6. Ганзицька Т. С. Місцеві бюджети в контексті фінансової децентралізації. Наук. вісн. Херсонськ. нацю ун-ту. Юридичні науки. 2017. №. 1. С. 22 – 26.
7. Глущенко Ю. А. Доходи місцевих бюджетів як джерело фінансового забезпечення на місцевому локальному рівні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 6. С. 52 – 61
8. Гнидюк І. В., Уманець Л. В. Формування та нарощення фінансового потенціалу місцевих бюджетів на основі зарубіжного досвіду. Фінансові інструменти регіонального розвитку: зб. праць учасників Всеукр. наук-практ. інтернет-конф. Житомир: Поліський університет, 2021. С. 55 – 60.

9. Гостєва О. Ю. Місцеві податки в зарубіжних країнах: досвід та напрями застосування в Україні. Економіка та право. 2016. № 3. С. 134 – 139.
10. Дема Д. І., Шубенко І. А., Давидчук С. М. Місцеве оподаткування: сучасний стан та досвід країн Європейського Союзу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Острог. 2023. № 28(56). С. 69 – 76.
11. Державна податкова служба України щодо сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavna-podatkova-sluzhba-ukrainy-shchodo-splaty-podatku-na-nerukhome-maino-vidminne-vid-zemelnoi-dilianky
12. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова від 2022 р., № 252. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-ta-vikonannya-miscevih-byudzhetiv-u-period-voyennogo-stanu-252
13. Дідух А. Р. Місцеві бюджети України в умовах реформування бюджетної системи. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Вінниця, 2020. Вип.92. С. 117 – 125.
14. Єрьоменко А. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. Економічний вісник університету. 2023. Вип. 57. С. 132 – 137.
15. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливість його імплементації у вітчизняну практику. Культура народов Причерноморья. 2007. № 121. С. 93 – 97
16. Заяць О.І., Теплова Л.І. Диференціація ставок ПДФО в країнах-членах ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. Випуск 42. С. 59 – 63
17. Зілінська А. С. Бюджетна децентралізація Євросоюзу та перспективи для України. 2019. URL:

http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/23181/1/%D0%97%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%90.%D0%A1.%20%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf

18. Інформаційна довідка: Податкова система країн-членів ЄС Матеріали розроблено Програмою USAID RANG з метою аналітичної підтримки роботи Парламенту липень, 2022. № 11. 20 с. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00ZKX1.pdf
19. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. Проблеми економіки. 2023. № 1 (55). С. 185 – 191.
20. Канонішена-Коваленко К. Екологічний податок від А до Я. К.: Відкрите Суспільство, 2017. 108 с.
21. Ковальчук А. М. Місцеві бюджети та ґендерне бюджетування: теоретичні аспекти. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. Вип. 2(19). С. 331–337.
22. Козарезенко Л. В. Місцеві бюджети: можливості регулювання розвитку людського потенціалу. Фінанси України. 2016. № 4. С. 65 – 83.
23. Корягіна Т. В., Ільченко В. М. Роль регіональних податкових надходжень у формуванні місцевих бюджетів в Україні. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 41. С. 164 – 169.

24. Кузьмак О.М. Світовий досвід формування бюджетного потенціалу місцевих фінансів в умовах децентралізації. Економічний форум. 2021. № 2. С. 135–14.
25. Куриляк Т. П. Теоретичні аспекти видатків місцевих бюджетів, їх роль і призначення для людського розвитку. Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірн. матер. Шостої заоч.- дистанц. конф. студентів і молодих вчених. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. С. 89 – 91
26. Курієнко А.В. Зарубіжний досвід розвитку місцевих податків. Наука та освіта. 2018. № 5. С. 92–97.
27. Кучер Р.О. Місцеві бюджети в умовах воєнного стану: проблеми і шляхи вирішення. Цифрова трансформація фінансової системи України та країн V-4 в умовах євроінтеграції: зб тез ІІІ міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Дубляни: ЛНУП, 2023. С. 126 – 128.
28. Лучишин М. Л. Роль податків і зборів у доходах місцевих бюджетів. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2019. № 2. С. 61 – 69
29. Любчак Ірина. Імплементація зарубіжного досвіду бюджетного забезпечення територіальних громад до вітчизняної практики. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. наук. праць X Всеукр. наук-практ. Інтернет – конф. Вінниця, 2021. С. 171 – 179.
30. Майданник О. Місцеві податки та збори в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз. Вісник АПСВТ. 2020. №1 – 2. С. 64 – 70.
31. Миропольська М. Місцеві бюджети як інструмент соціально-економічного розвитку територій . Фінансова політика держави в умовах економічних перетворень: зб. наук. ст. студ. заоч. форм. навч. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. Ч. 1. С. 103 – 108.
32. Мінфін. Який податок на доходи платять фізособи в Європі: рейтинг країн. URL: https://minfin.com.ua/ua/2023/06/18/107646310/

33. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/871/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_01.10.2023.pdf
34. Мсцеві бюджети. URL: https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2023&budgetType=LOCAL
35. Наконечна Г. Я., Матвійчук Н. І. Європейський досвід та перспективи проведення реформи бюджетної децентралізації. Актуальні питання реформування правової системи : зб. матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С. 186 – 188.
36. Науменко А. М. Сутність та роль місцевих бюджетів в соціально-економічних процесах регіону. Наукові праці НДФІ. 2006. № 3. С. 65 – 73.
37. Олексій У. Місцеві бюджети як складова публічних фінансів. Evropský politický a právní diskurz.2018. V. 5. Vyd. 6. С. 236 – 240
38. Онищенко С.В., Величко Ю.Є. Місцеві бюджети: проблеми їх наповнення та особливості використання в умовах бюджетної децентралізації. Молодий вчений. 2017. № 5 (45). С. 689 – 693.
39. Павлючук Т. С. Місцевий бюджет: його сутність та територіальний брендинг як інструмент місцевого розвитку. Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. інт.-конф. Острог, 2021. С. 114 – 118
40. Палінчак М. М., Король М. М., Лапа І. В. Аналіз функціонування фінансова – бюджетної системи Німеччини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Випуск 39. С. 130 – 135.
41. Пилипчук В. Ю. Місцеві бюджети: виклики в умовах воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. Молодий вчений: матер. Всеукр. наук.-практ. інт.-конф. Київ, 2023. С. 25 – 29

42. Письменний В.В. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації. Формування ринкової економіки в Україні. 2018. Вип. 40. Ч. 2. С. 72 – 79
43. Підхомний О.М., Журба О.Ю. Зарубіжний досвід формування та функціонування системи місцевих фінансів та його використання в Україні. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: зб. тез доп. Тернопіль. 2017. Вип. 24. С. 35 – 38.
44. Податковий Кодекс України: нормативно-правовий акт від 201 року, № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
45. Полишин Г.В. Місцеві податки та збори в Україні та за кордоном. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 162–165
46. Про місцеве самоврядування: Закон України від 1997 року, №280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text
47. Пташник С. А. Місцеві бюджети під час війни. URL: https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/c7cac91f-9714-421f-942d-53f732be3595/content
48. Раделицький Ю. О. Теоретико-системні основи визначення місцевих бюджетів. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 14. С. 125 – 130
49. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Вплив реформи фіскальної децентралізації на місцеві бюджети України. Соціальна економіка. 2016. № 1. С. 59 – 68.
50. Романків А. А. Місцеві бюджети як основа фінансування соціально-економічного розвитку регіонів. Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди студентської молоді : зб. мате. Сьомої Всеукр. студ. Інтернет-конф. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. С. 145-148.
51. Славна Є. Використання досвіду Чехії у процесі децентралізації в Україні. EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. 2019. V 6. P. 99 – 106.
52. Татарин Н. Б., Войтович В. В. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. Науковий вісник Ужгородського національного

університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 11. С. 159 – 162.

53. Татарин Н. Б., Голік В. І. Місцеві бюджети як основа самостійності місцевого самоврядування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 23(2). С. 72 – 75.
54. Ткачук А., Наталенко Н. Про бюджет і не тільки. Спеціально для об'єднаних територіальних громад. К.: Легальний статус, 2016. 76 с.
55. Фатюха Н. Г., Тертиця О. А. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/91dc4304-f6ab-4d7a-85a2-cec4012adde8/content
56. Хатнюк Н.С. Актуальні питання запровадження нових місцевих податків та зборів: правовий аспект. Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 185 – 193.
57. Цивільний кодекс України: нормативно правовий акт від 2003 року, № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
58. Чеберяко О., Рябоконь О. Місцеві бюджети в умовах сучасної децетралізації:україна і зарубіжний досвід. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2016. Вип. 4. С. 24 – 29.
59. Юшко С. В., Криворучко О. Є., Алексєєнко І. І. Досвід децентралізації європейських країн для України в цифрах. Економіка та суспільство. 2021. № 34.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1045/1002
60. Ярош Р. Теоретичні засади місцевих бюджетів та їх роль у соціаотно-економічному розвитку територій. Актуальні питання фінансової теорії та практики: зб. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 209 – 212.